

Historische Kring Bemmel

Jaargang 9, nr.1
Januari 1999

1754-122

B.S. - 4 - 5

Historische Kring Bemmeler

Uitgave ten behoeve van de leden, jaargang 9 no 1.

Inhoudsopgave:

Een woord van de voorzitter	1
Straatnamen in Bemmeler, Haalderen en Ressen (12):	
De Pater Rikkenstraat	2
Pater Bernard Rikken	3
De 'Erme Hent'	12
Sponsorvermelding kalender	15
Schaatsen in Ressen	16
't Is historisch (1)	19
Ontstaan en groei van het Christelijk geloof in onze streek	20
Oud archiefmateriaal (6)	26
Een krantenknipsel (23)	28
Uut de ouwe deus (23)	29
Een oude foto (13)	30
Hotel Nas	31
In Bemmeler staat een huis (20)	32
Het huis en de kwekerij van Evers te Ressen	34
De kapitale strijd voor Gelre's onafhankelijkheid	41
Een korte terugblik	46
Dit kind ...	47
Advertenties: nieuwjaarswensen 1952	53
Agenda	55
Boeken	55
Colofon	

Kopij volgende nummer:

Dit is de drieëntwintigste uitgave van het kringblad. Het voornemen bestaat het volgende nummer begin mei 1999 te laten verschijnen. Kopij voor dat nummer is welkom en kan bij de redactieleden of bij het secretariaat worden ingeleverd. Als uiterste datum van inleveren willen wij graag 1 april 1999 aanhouden.

Een woord van de voorzitter

Het jaar 1998 was voor de kring weer een jaar vol activiteiten. Drie thema-avonden, waarvan twee goed bezochte, een zeer geslaagde excursie, drie afleveringen van ons kringblad en de volprezen kalenderactie heeft u van nabij kunnen ervaren. Maar achter de schermen gebeurde er nog meer. Er was veel werk aan de winkel voor de historische kadastrale atlas, twee voormalige bestuursleden deden historisch boerderij onderzoek, we werkten mee aan het landschapsbeleidsplan van de gemeente en hebben onder aanvoering van de Stichting Streekmuseum Over-Betuwe overleg gevoerd met de historische kringen van Doornenburg, Gendt en Huissen over gemeenschappelijke belangen en te ontwikkelen activiteiten. Onderwerpen die ook komend jaar onze aandacht zullen blijven vragen.

Een streep door onze bestuursrekening, zo aan het einde van het jaar, is de mededeling van Eef Arns dat hij het bestuur verlaat. Hij stond aan de wieg van onze vereniging, heeft vijf jaar de voorzittershamer gehanteerd en pleegde als bestuurslid vanaf het begin vol overgave acquisitie voor onze jaarkalender. Velen van u zullen Eef de afgelopen jaren wel eens over de vloer hebben gehad. Vanaf deze plaats wil ik, mede namens de andere bestuursleden, Eef hartelijk danken voor zijn inzet en enthousiasme voor de kring. In 1999, het jaar waarin de kring haar 10-jarig bestaan viert, zullen we voor hem tijdens de algemene ledenvergadering een opvolger moeten zien te benoemen. Eef, wij rekenen erop dat je ook als 'gewoon' kringlid nog vele jaren je steentje zult bijdragen.

In 1999 zullen de ontwikkelingen ons om de oren blijven vliegen: nadere vormgeving van de Bemmelse inbreidingslocaties en een nieuw winkelhart, aanleg van een nieuw sportpark, werkzaamheden op het tracé van de Betuweroute en natuurlijk de voorbereidingen op de gemeentelijke herindelings ... of toch niet, als we recente berichten moeten geloven. Bij al deze ontwikkelingen blijven wij waakzaam om te zien of er voldoende rekening wordt gehouden met 'het eigene van het dorp'. Vorig jaar om deze tijd vertelde ik u over het project Belvedere, van de ministeries van VROM, LNV en OCenW, dat beoogt de cultuurhistorie een plaats in de ruimtelijke planvorming te geven. De beleidskaart en -notitie laten nog even op zich wachten, maar in het werkboek van de projectgroep 'Oog voor het verleden van de toekomst' worden alvast de punten op de I van de cultuurhistorie gezet: identiteit, informatie, inspiratie, inkomen en innovatie. In een volgend nummer van ons kringblad zal ik nader op deze begrippen ingaan.

Terug naar dit eerste nummer van 1999. Naast de trouwe bijdragen van de bestuursleden zit deze uitgave boordevol lezenswaardige artikelen. Dit jaar starten wij met een nieuwe rubriek getiteld 't Is historisch'. In deze ru-

briek worden verhalen uit het verleden verteld die in gesprekken met oudere bewoners zijn opgetekend om ze voor ons nageslacht te bewaren.

Als besluit wil ik eindigen met een gedicht van Paul van Vliet (uit bovengenoemd werkboek) die met zijn woorden de betekenis van cultuurhistorie in het hart treft. Ook het uwe?

*Ik ben zo vaak opnieuw begonnen
Dan dacht ik: nu ben ik los van toen
Nu heb ik het verleden overwonnen
Vanaf vandaag ga ik alles anders doen
Maar in het vandaag ligt een deel van het verleden
En dat samen neem je weer naar morgen mee
En uit de dingen die wij gisteren deden
Ontstaat uiteindelijk ieder nieuw idee*

Het bestuur wenst alle leden van de kring een goede kersttijd en een voor-
spoedig 1999!

Marc Kocken

Straatnamen in Bemmelen, Haalderen en Ressen

De Pater Rikkenstraat

Toen in 1979 in Haalderen het bouwplan 'te Dorsthorst' werd uitgevoerd, ontstond bij een aantal mensen in het dorp het idee om de straat in dit plan te noemen naar de in 1967 overleden missionaris Bernardus Rikken. Het doel van de initiatiefnemers was om door deze straatnaamgeving "een persoon in herinnering te houden, die al zijn tijd gaf voor z'n medemens zowel hier als aan de andere kant van de aardbol". Na een afstemming met de familie, een artikel in de pers en een huis-aan-huis in Haalderen verspreide circulaire konden ruim 200 handtekeningen aan het college worden aangeboden om het desbetreffende verzoek te ondersteunen. Op 27 september 1979 besloot de gemeenteraad de naam Pater Rikkenstraat vast te stellen.

Na contacten met een van de initiatiefnemers, mevrouw Marga Linsen, en, via haar, met mevrouw Anneke Joosten-Rikken, een zuster van Pater Rikken, bleek er over Pater Rikken zoveel te vertellen, dat we daar buiten het bestek van de rubriek 'straatnaamgeving' een afzonderlijk artikel aan hebben gewijd. Dit artikel is hierna opgenomen.

Gerard Sommers

Pater Bernard Rikken

De parochie Haalderen vierde in 1998 haar 65-jarig bestaan. Tot de hoogtepunten in het bestaan van de nog relatief jonge Haalderense geloofsgemeenschap kunnen zonder twijfel de feestelijkheden worden gerekend rondom de priesterwijding van pater Bernard Rikken. In een tijd waarin het steeds moeilijker wordt de openvallende posities binnen de Nederlandse katholieke kerkprovincie te bemannen, staan we in dit artikel stil bij de tijd, dat jonge mensen uit onze dorpen nog hun roeping volgden om in verre landen het geloof uit te dragen.

Bernardus Theodorus Rikken werd op 8 oktober 1921 te Haalderen geboren. Zijn oudershuis staat er nog, in de buurt die met Engeland wordt aangeduid, schuin tegenover Hameland aan de huidige Van der Mondeweg. Zijn vader werkte, zoals zoveel inwoners van Haalderen in die tijd, in de zomer op de steenfabriek en voorzag verder in het levensonderhoud met zijn kleine boerenbedrijf. Het gezin Rikken telde 8 kinderen. Toen Bernard als derde werd geboren, was er al een dochter (Tonnie) en een zoon (Jan). Na Bernard kwamen nog Thé, Mientje, Anneke, Antoon en Wim.

Net als zijn broers en zussen ging Bernard in Haalderen naar de lagere school. Hij was een sportieve knul, die volgens hoofdonderwijzer Klerks goed kon leren. In het zevende of achtste jaar van de lagere school ging hij regelmatig, eerst stiekem en later meer openlijk, op bezoek bij de pastoor van Haalderen, de eerwaarde heer T. van der Wey, om met hem te praten over een mogelijke toekomst als priester. Pastoor Van der Wey zal hem ongetwijfeld gestimuleerd hebben in zijn voornemens. Toch is zijn familie er zeker van dat Bernard, bij de keuze voor het priesterschap, uitsluitend handelde uit eigen overtuiging. Totdat hij met zijn voornemens naar buiten trad had hij echter geen opvallende belangstelling voor kerk of geloof getoond. Misdienaar is hij bijvoorbeeld niet geweest. Wel zong hij als kleine jongen in het koor. Ook later nog zou hij erg goed kunnen zingen.

In de gesprekken met pastoor Van der Wey zal Bernard Rikken zich georiënteerd hebben op de keuzes die in principe bepalend zouden worden voor het ambt waarin en de plaats waar hij zijn kerk wilde dienen. Immers al de keuze van het instituut waar met de opleiding zou worden begonnen, hield tegelijkertijd een keuze in voor een bepaalde orde. Bij het verlaten van de lagere school, op ongeveer 14-jarige leeftijd, moest Bernard Rikken dan ook al kiezen voor een priesterschap in Nederland of in de missie, voor een contemplatieve orde of een actieve. De keuze viel op de middelbare schoolopleiding van College Sparrendaal te Vught, een zogenaamd Klein Seminarie van de Orde van Scheut, met in die tijd circa 100 leerlingen.

De Orde van Scheut is een van oorsprong Belgische orde. Deze orde werd in 1862 opgericht door Theophile Verbist, die als missionaris actief was in Mongolië. Later zou het werkgebied van de orde zich uitbreiden tot landen als Kongo (een Belgische kolonie), de Filipijnen, Haïti, Indonesië, Japan etc. In het jaar dat Bernard Rikken bij de Orde van Scheut zijn opleiding begon, telde de orde wereldwijd ruim 1200 actieve leden.

De opleiding op het Klein Seminarie duurde zes jaar. Met Pasen, Kerst en grote vakantie was Bernard thuis. Als hij weer naar Vught vertrok, dan kreeg hij van zijn ouders geld en nieuwe kleding mee. Bij zijn vader achter op de fiets werd hij dan naar Nijmegen gebracht, waar hij vervolgens op de trein stapte. De studie verliep voorspoedig; alleen zijn eerste rapport was wat aan de mindere kant, hetgeen mogelijk te maken zal hebben gehad met de kwaliteit van de lagere schoolopleiding. Zo hadden sommige studenten al op de lagere school kennis gemaakt met vreemde talen. Op de lagere school in Haalderen stonden die niet op het programma. Pater Willems, een ouderejaars-studiegenoot van Bernard Rikken, herinnert zich de leerling Bernard als een serieuze maar ook humorvolle persoon. Hij was een gemiddelde student. Voetballen kon hij goed en samen waren ze actief in de harmonie van het opleidingsinstituut. De sfeer op 'Sparrendaal' omschrijft pater Willems als mild, dit in tegenstelling tot het strenge regime dat op sommige andere seminaria gold.

In verband met kost en inwoning waren studenten van 'Sparrendaal' jaarlijks een bedrag in de orde van grootte van f 360,- verschuldigd. Naar de toenmalige maatstaven gemeten, was dat een heel aanzienlijk bedrag. Vrijwel zeker via pastoor Van der Wey geregeld, namen anoniem gebleven personen uit de Haalderense gemeenschap het grootste deel van de kosten van de priesteropleiding van Bernard Rikken voor hun rekening. Ook familie en kennissen steunden hem gedurende zijn opleiding met grotere en kleinere bedragen. Sommigen gaven daarbij uitdrukkelijk aan wat het bestedingsdoel moest zijn. Op die wijze probeerden ze te voorkomen dat hun gift in de algemene middelen van de orde zou vloeien en niet direct aan hun eigen familielid of dorpsgenoot ten goede zou komen.

Nadat de middelbare schoolopleiding op het Klein Seminarie met succes was afgesloten, werd de overstap gemaakt naar de eigenlijke priesteropleiding aan het Groot Seminarie. Op 8 september 1942 ging Bernard Rikken in noviciaat. Het intreden in de orde geschiedde in meerdere stappen. Twee periodes van tijdelijke gelofte gingen daarbij tijdens de opleidingsperiode vooraf aan het afleggen van de definitieve gelofte. Normaal gesproken zou Bernard Rikken zijn priesteropleiding in september 1942 zijn begonnen in het Bisschop Hamerhuis aan de Verlengde Groenestraat te Nijmegen. In de eerste helft van 1942 was dit gebouw echter gevorderd door de Duitse bezetter. Daarom moest worden uitgeweken naar een boerderij in Oijen bij Oss (tot september 1943), vervolgens naar Asten (tot septem-

ber 1945) en Bergmannianum, het studiehuis der Jezuïeten, in Nijmegen (tot midden 1946). De laatste twee jaar van zijn opleiding kon Bernard Rikken wel volgen in het Hamerhuis in Nijmegen. Met de afronding van zijn studie in het midden van 1948 volbracht Bernard Rikken een traject dat voor veel van zijn medestudenten onhaalbaar was gebleken. In vrijwel alle gevallen had het afhaken van studenten overigens te maken met de zware eisen en selectiecriteria die door de orde werden gehanteerd.

Op zondag 1 augustus 1948 werd Bernard Rikken door bisschop Mutsaerts van Den Bosch in de kapel van het Albertinum te Nijmegen tot priester gewijd. Vanaf dat moment mocht hij zich missionaris van Scheut noemen. Van de families van zijn vaders kant (Rikken) en van zijn moeders kant (Lestrade) kreeg hij bij die gelegenheid een miskelk geschonken.

Op de boog is de tekst 'Gelukkig het Volk dat zijn Priesters eert' aangebracht.

Op zondag 15 augustus daaropvolgend, het feest van Maria Hemelvaart, droeg hij zijn eerste plechtige mis op in Haalderen. Aan die gelegenheid ging een feestelijke intocht in Haalderen vooraf, op zaterdagavond 14 augustus. Langs de route door het dorp waren, vanaf de grens met Bemmelen, versieringen aangebracht en bij de woningen van de bouwcommissie, de kerk en de kolk waren bogen over de weg heen geplaatst. Aan de grens van Haalderen werd de landauer, met daarin Bernard Rikken en zijn ouders, opgewacht door een trotse pastoor Van der Wey. Na een woord van welkom en een lied ging de tocht, aangevuld met ruiters, welpen, verkeners, gidsen, harmonie U.D.I., bruidjes en parochianen door Haalderen,

om door een erehaag van jeugdgroepen te eindigen bij de ouderlijke woning. Uit bovenstaande beschrijving van de intocht, die afkomstig is uit de regionale krant, is af te leiden dat vrijwel iedereen uit Haalderen moet zijn uitgelopen om hun plaatsgenoot te verwelkomen. Ook diverse foto's getuigen van dit grootse onthaal.

Bernard Rikken, met zijn ouders, wordt verwelkomd door pastoor Van der Wey.

Thuis bij de familie Rikken waren al dagenlang de voorbereidingen gaande voor een groot feest aan huis. Er was zelfs een heuse kok met keukenmateriaal, servies en bestek en met hulpkrachten ingehuurd om de vele genodigden te kunnen bedienen. Zeker in die tijd was dat nog iets heel bijzonders. Na een ontbijt met familie en genodigden werd die zondagochtend opnieuw een stoet gevormd en ging men in optocht naar de kerk. Op wat toen nog het processie terrein achter de kerk was, was een noodkerk ingericht. Daar droeg pater Rikken vanaf 9.00 uur zijn eerste plechtige, gezongen heilige mis op. Bij deze viering waren meerdere priesters betrokken, waaronder pastoor Van der Wey.

Het openbare deel van de feestelijkheden werd diezelfde middag afgesloten met een receptie. Volgens de krant kreeg hij daar een viertal cadeaus aangeboden, te weten een kofferschrijfmachine, een polshorloge en een lederen tas. Het speciale priesterrijwiel, dat als vierde cadeau was bedoeld, kon pas later worden overhandigd, omdat de fabrikant nog in gebreke was gebleven. Het betreffende artikel vermeldde ook het dankwoord van Bernard Rikken.

Op zondag 15 augustus gaat de stoet lopend naar de kerk. Bruidjes gaan Bernard Rikken en zijn ouders voor. Achter hen volgen familieleden en genodigden.

Op het terrein achter de kerk is een altaar opgericht. Het besluit om deze eerste mis buiten op te dragen hing samen met de verwachte grote belangstelling.

Het zou een jaar duren voordat pater Rikken echt als missionaris aan de slag ging. Binnen de Orde van Scheut konden de individuele leden zelf

aangeven naar welk land hun voorkeur uit ging. Had men die keuze gemaakt, dan werd men daarvoor nog speciaal toegerust, bijvoorbeeld door onderwijs in de taal van het land van bestemming. Bernard Rikken koos voor Kongo. In dat land was de (Belgische) Orde van Scheut al tientallen jaren sterk vertegenwoordigd. Dit hing uiteraard samen met het feit dat Kongo in die dagen Belgisch bezit was. Op 20 augustus 1949 nam pater Rikken afscheid van Haalderen. Drie dagen later stapte hij in België op de boot, die hem in ongeveer een maand tijd naar Kongo zou brengen.

Pater Bernard Rikken in Antwerpen op de kade. Op de achtergrond het schip dat hem naar Kongo zou brengen.

In principe zou het eerste verblijf in Kongo 10 jaar duren, met daarna een jaar verblijf in het land van herkomst. Het verlofjaar was niet alleen bedoeld om familie en kennissen weer op te zoeken, maar ook om bij te scholen. Tijdens de eerste periode van uitzending van pater Rikken werden de termijnen van uitzending verkort naar zeven en later naar vijf jaar. De verlofperioden werden overeenkomstig verkort. Dat was ook mogelijk doordat geleidelijk aan werd overgeschakeld van vervoer per boot naar reizen per vliegtuig. Een aantal missionerende orden en congregaties, waarvan Scheut overigens maar een kleintje was, hadden in die jaren zelfs een eigen luchtcharter-organisatie, Raptim genaamd. De aantallen te vervoeren personen waren zodanig groot, dat daarmee aanzienlijke besparingen konden worden gerealiseerd.

In Kongo kwam pater Rikken in de stad Luluaburg terecht. Die stad ligt op circa 200 km van de zuidgrens van dit midden-afrikaanse land, dat in grootte het derde land van Afrika is. Na de zogenaamde kongolisering van de namen in 1966 heet deze stad Kananga. Het is nu een grote universiteitsstad. Ook toen pater Rikken er in 1949 kwam, was het onderwijs er al behoorlijk ontwikkeld. Hij kreeg er een taak als leraar van een kweekschool. Volgens pater Willems paste een dergelijke activiteit goed in de filosofie van de Orde van Scheut: sociaal en cultureel waarde toevoegen

aan de samenleving, maar wel steeds vanuit een religieus standpunt. Onderwijs ten behoeve van de bevolking had bij de orde een hoge prioriteit.

Pater Rikken tijdens zijn verblijf in Kongo. De kleur van de kleding is aangepast aan de klimatologische omstandigheden in dat deel van de wereld.

In 1954 werd pater Rikken door zijn orde teruggeroepen naar Nederland. Tijdens zijn eerste verblijf in de missie was zijn moeder overleden. Om gedurende zijn tweede verblijf in Kongo nog beter te kunnen worden ingezet, volgde Bernard Rikken vanaf de zomer van 1954 gedurende drie jaar de universitaire opleiding psychologie en pedagogie te Leuven. Daar studeerde hij in 1957 af als doctorandus.

Begin december 1957 nam Bernard Rikken voor de tweede maal afscheid van Haalderen. Ook hier werd door de kranten weer gewag van gemaakt. Als afscheidscadeau werd door de parochianen een bedrag van f 507,- bijeen gebracht. Enkele dagen later vertrok hij, deze keer per vliegtuig, weer naar Kongo. Aan de missieperiode van pater Rikken kwam in 1963 een einde. In dat jaar werd hij door de orde teruggeroepen en ingezet als assistent-novicenmeester bij de priesteropleiding in Nijmegen.

De taak van een novicenmeester was het begeleiden van nieuwe studenten en tevens het beoordelen of deze wel geschikt waren voor het ambt. Na een ingroeiperiode van drie jaar als assistent, volgde in 1966 de benoeming tot novicenmeester. Deze functie zou hij in Nijmegen gedurende een periode van een jaar vervullen. In die tijd was hij ook regelmatig in de parochie Haalderen actief.

Pater Rikken als novicenmeester in het Hamerhuis te Nijmegen. Achter de naam van een lid van de Orde van Scheut hoort nog de afkorting CICM: voluit Congregatio immaculati cordis Mariae ofwel Congregatie van het onbevleete hart van Maria.

Omdat er voor het studiejaar 1967-68 geen eerstejaars groep was in Nijmegen, vertrok Bernard Rikken in oktober 1967 naar Zuun bij Brussel om daar een jaar als novicenmeester op te treden. De bedoeling was dat hij in 1968 weer naar Nijmegen zou terugkeren. Zover is het echter niet meer gekomen. Kort na zijn aankomst in België overleed Bernard Rikken, op 11 oktober 1967 te Leuven, op 46-jarige leeftijd. Het was bekend dat hij maagklachten had. Later werd duidelijk dat deze voortvloeiden uit een hartkwaal, die hij voor zijn omgeving verzwegen had. Op 16 oktober 1967 werd Bernard Rikken te Haalderen begraven. Op de begraafplaats heeft hij een prominente plaats. Het graf van de enige priester die tot nu toe is voortgekomen uit de parochie Haalderen ligt rechts naast dat van pastoor Van der Wey, die deze parochie in 1933 oprichtte.

Pater Willems, zijn vroegere studiegenoot, was bij de begrafenis aanwezig en schreef ook de tekst voor het bidprentje. Daarin geeft hij een beschrijving van de eigenschappen van Bernard Rikken en diens liefde voor de jeugd van Kongo. Nu, bij de voorbereiding van dit artikel, schetst hij de priester Rikken als humorvol, fel, in zekere zin onverzettelijk en als gematigd progressief. Hij bevestigt het beeld, dat ook bij de familie bestaat, dat Bernard Rikken altijd positief is gebleven en nooit heeft getwijfeld over de keuzes die hij al zo vroeg in zijn leven moest maken.

Het verhaal van pater Bernard Rikken kon worden vastgelegd dankzij de medewerking van zijn zuster mevrouw Anneke Joosten-Rikken, haar familie, Jo Reijmers en pater Willems. Pater Willems was na zijn opleiding onder meer missionaris op de Filippijnen. In de periodes dat beiden in Nederland waren, had hij nog regelmatig contact met zijn vroegere studiegenoot Bernard Rikken en hij kwam ook veel in Haalderen.

Midden in een fraaie parkachtige omgeving met enorme lanen in het buitengebied van Vught staat dit moederhuis van de Orde van Scheut.

Ik zocht pater Willems op in 'Sparrendaal' te Vught. Dit voormalige opleidingsinstituut van de Orde van Scheut doet nu nog uitsluitend dienst als verzorgingstehuis en biedt onderdak aan 28 Scheutisten en 8 Trappisten. Aan de omvang van het gebouw, de kapel en de eetzaal van dit sober ingerichte complex is nog te zien dat hier ooit 200 jonge mannen tegelijkertijd studeerden. Over de gehele wereld zijn momenteel nog ruim 1000 priesters van Scheut actief, waaronder een tiental bisschoppen. In belangrijke mate zijn dat personen die geboren zijn in het land waar zij nu het priesterambt vervullen en die door missionarissen als pater Rikken en pater Willems met de beginselen van het geloof zijn vertrouwd gemaakt.

Gerard Sommers

De 'Erme Hent'

Als je steeds op jacht bent naar verhalen, die oude Bemmelse mensen vertellen kunnen, stuit je soms op een geschiedenis, die in de vertelling door verschillende mensen bij lange na niet blijkt overeen te stemmen. Zo ook de verhalen, die de ronde doen over de 'Erme Hent'. Volgens de verschillende vertellingen was Hent alles behalve arm. Eén verhaal vertelt van een briefje van duizend gulden, dat bij Hent in de gang ingelijst aan de muur hing. En, betaald uit zijn nalatenschap, zou iedereen in Bemmelse bij de bakker gratis een half broodje mogen halen. Volgens de één zou hij op 'De Kinkelenburg' gewoond hebben en volgens de ander op 'Huize Bommel'. Deze verhalen moeten uit overlevering verteld zijn, want naspeuringen leerden ons, dat 'Erme Hent' geleefd heeft van 1798 tot 1883. De heer Ad Janssen heeft indertijd veel onderzoek gedaan naar zijn familie en daar komen we onze Hent tegen. De heer Janssen stelde een heel dossier ter beschikking met allerlei wetenswaardigheden over vele personen, waaronder 'Erme Hent'.

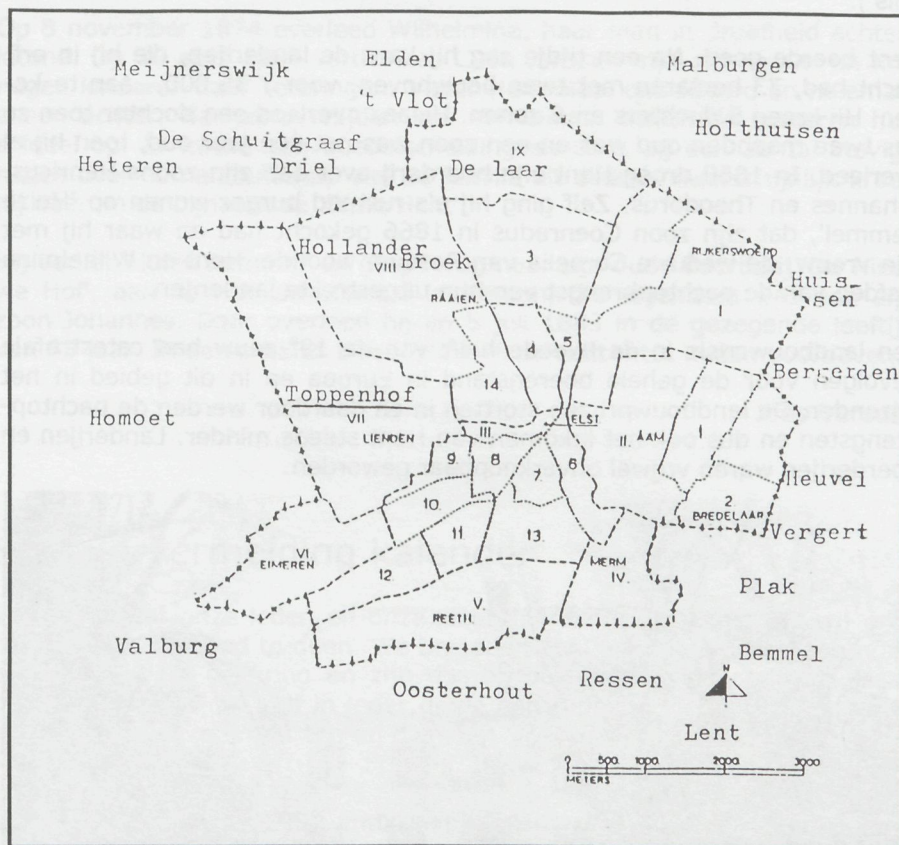

'De Tobbenhof' nu: nog steeds een fraaie boerderij, gelegen ten westen van Elst.

Henricus Janssen was een zoon van Henricus Janssen ('Hent van de Tobbenhof'), die als weduwnaar – zijn eerste vrouw was Hendrika van de Kamp uit Rindern bij Kleef – trouwde met de drieëntwintigjarige Maria Cecilia Bürgers. Toen zij in verwachting was van Hent stierf de vader en na de geboorte noemde zij haar zoon toen naar zijn vader. Dat was al voor

vaders dood besloten. Niet lang na het overlijden van vader hertrouwde Maria met haar achterneef Johannes Bürgers, afkomstig uit Meinerswijk. In dat gezin groeide Hent op tussen een hele rits halfbroertjes en -zusjes, waarmee hij voorlopig een goede relatie had.

Op dit kaartje (uit de collectie van A. Janssen) is de ligging van 'De Tobbenhof' aangegeven. Het biedt tevens een inzicht in de oppervlakte daarvan. In de loop van de tijd veranderde de schrijfwijze van 'De Toppenhof' in 'De Tobbenhof'.

Doordat Hent mede-erfgenaar was van de boerderij 'De Tobbenhof' in Elst, was hij financieel min of meer onafhankelijk en dat zou zeker later erg plezierig blijken. Hent trouwde op 14 april 1825 in Heteren met Wilhelmina van Geijn. Bij de bruiloft was alleen zijn moeder Maria aanwezig. De halfbroers en -zussen uit het eerste huwelijk van zijn vader lieten het afweten. De familieband bleek toch niet zo sterk te zijn. Afgunst mis-

Johannes Bürgers overleed in 1826 in Rijkerswoerd op zeventig-jarige leeftijd. Maria overleed temidden van haar kinderen op 23 oktober 1848 op 'De Vlierenhof', een in 1832 door vader Henricus Janssen van Frederik Meijer aangekocht huis in Bemmeler (zie de rubriek 'In Bemmeler staat een huis').

Hent boerde goed. Na een tijdje zag hij kans de landerijen, die hij in erfpacht had, 73 hectaren met twee bouwhoven, voor f 35.000,- aan te kopen. Hij kreeg 5 dochters en 6 zonen. Helaas overleed een dochter toen ze pas twee maanden oud was en een zoon was net één jaar oud, toen hij al overleed. In 1860 droeg Hent zijn boerderij over aan zijn zoons Henricus, Johannes en Theodorus. Zelf ging hij als rustend burger wonen op 'Huize Bemmeler', dat zijn zoon Coenradus in 1866 gekocht had en waar hij met zijn vrouw, de weduwe Cornelia van Rossum woonde. Hent en Wilhelmina leefden van de pachtopbrengst van hun uitgestrekte landerijen.

Een landbouwcrisis in de tweede helft van de 19^e-eeuw had catastrofale gevolgen voor de gehele boerenstand in Europa en in dit gebied in het bijzonder. De landbouwprijzen stortten in en daardoor werden de pachtopbrengsten en dus ook het inkomen van Hent steeds minder. Landerijen en boerderijen waren vrijwel onverkoopbaar geworden.

'De Nieuwe Hof', zoals afgebeeld op de kalender van de kring (december 1998).

Daarbij kwam dat bij de aanleg van de spoorlijn Arnhem-Nijmegen in 1875 het dorp Ressen in tweeën gedeeld werd en ook de landerijen van Hent werden doorsneden. Twee boerderijen moesten worden herbouwd, waarvan 'De Nieuwe Hof' nog bestaat.

Op 8 november 1874 overleed Wilhelmina, haar man in droefheid achterlatend. Op 30 april 1883 vertrokken Coen Janssen met zijn vrouw en hun negen kinderen naar Teteringen. Vader Hent bleef ontredderd en helemaal alleen achter. Na het overlijden van Wilhelmina eisten de kinderen hun erfdeel op. Er kwam een boedelscheiding en dank zij een aantal stevige ruzies over de nalatenschap viel de familie uit elkaar. Waarschijnlijk kreeg hij daarom de bijnaam de 'Erme Hent'.

Hij verliet 'Huize Bemmell' en ging terug naar zijn oude boerderij 'De Nieuwe Hof', aan de Hoeksehofstraat in Ressen, die eigendom was van zijn zoon Johannes. Daar overleed hij op 5 juli 1883 in de gezegende leeftijd van 85 jaar. In de verhalen bleef 'Erme Hent' echter tot heden voortleven.

Joop Verburg

Sponsorvermelding kalender

Wij hopen dat onze leden en onze lezers kunnen bevestigen dat wij proberen ons werk goed te doen. We besteden veel energie en zorg aan onze activiteiten voor de kring en zijn daarbij ook kritisch naar elkaar. Maar daardoor hebben we zelf in ieder geval een redelijk goed gevoel over de kwaliteit van onze producten en diensten. Toch gaat er soms nog wel eens wat mis.

Op de kalender voor 1999 ontbreekt ten onrechte de sponsorvermelding voor een van de deelnemende bedrijven. Naar de betrokkene toe hebben we ons hiervoor verontschuldigd. Tevens hebben we onze bereidheid aangegeven deze fout te compenseren. Van het betreffende bedrijf hadden de volgende gegevens onder de sponsorvermelding moeten staan:

Gas, water, sanitair en CV installatiebedrijf Bart Evers & Zn
Franciscusstraat 18, 6681 VT Bemmell
Tel. 0481-463657/ Fax. 0481-461131

Wij hopen de heer Evers en zijn bedrijf ondanks mijn slippertje van dit jaar ook volgend jaar weer onder de deelnemende bedrijven aan te mogen treffen.

Gerard Sommers

Schaatsen in Ressen

Wanneer we in het gebied van de kring aan ijs en schaatsen denken, dan denken we al gauw aan de kolken in Haalderen, de Ward in Bemmeler, de strang en de diverse zand- en kleiputten. Dat er in het dorp Ressen, lang voordat er zandgaten waren, ook prima geschaatst kon worden, is nu minder bekend. De schaatsbanen in Ressen trokken in die tijd veel mensen, ook van buiten het dorp. Aan de hand van een tweetal foto's staan we nog eens stil bij dit vermaak. Beide foto's zijn in de winter van 1941-1942 gemaakt.

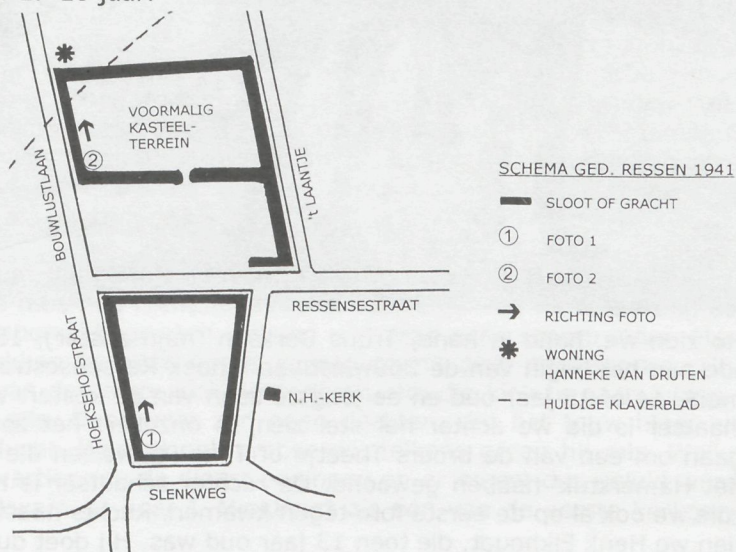

De eerste foto is genomen op de sloot langs de Hoeksehofstraat, bij de hoek met de huidige Slenkweg. Hoewel om het terrein voor de kerk nog steeds een sloot loopt, kunnen we ons nu nauwelijks meer voorstellen dat daar zo'n lange schaatsbaan gelegen kan hebben, met een breedte van wel tien meter. En toch kon daar deze groep Ressenaren rustig breeduit gaan staan poseren voor de fotograaf, terwijl er nog voldoende ruimte overbleef voor anderen om voorbij te schaatsen. Het water kan die winter door hoog water in de rivieren zo hoog hebben gestaan of misschien was het grondwaterpeil in die dagen het hele jaar door wel hoger dan in onze tijd. Zeker is wel, dat vroeger op diverse lager gelegen gebieden in Ressen nogal eens wateroverlast voorkwam.

Links op de foto zien we de populieren langs de Hoeksehofstraat. Op de achtergrond zijn ook de populieren aan de Ressenestraat vaag waar te nemen. De hoge dennen rechtsachter stonden in de tuin van de pastorie.

De jongen links op de foto is Hennie Hofman. Hij woonde in het witte huis aan de Zwarteweg en was een zoon van Hein Hofman, die als 1^e knecht op 'Het Grote Meer' werkte. Hij zal toen 11 of 12 jaar oud geweest zijn. Naast hem staat Geetje Gerritse, ook ongeveer 12 jaar oud en in die tijd wonende aan de Bouwlustlaan. De persoon in het midden is Wim Lamers, toen circa 17 jaar oud. Hij woonde in het kostershuis naast de kerk. Naast hem staat Jan Pauwelsen, begin 20, wonende aan het eind van de Bouwlustlaan rechts, pal voor de bocht naar links, richting Wolfhoeksestraat. Hij droeg bijna altijd een overall en ook op deze foto is dat het geval. De schaatser met stropdas is Jan Gerritse, de broer van Geetje. Zijn leeftijd schatten we hier op 17-18 jaar.

Op bovenstaande tekening zijn de plaatsen aangegeven waar de beide opnames zijn gemaakt. De pijlen geven de richting aan waarin de foto's bij dit winterse artikel werden genomen.

De tweede foto is aan de overkant van de Ressenestraat gemaakt en wel langs wat toen nog de Bouwlustlaan was. Hier wordt geschaatst op de sloot, of liever de gracht, die rond het wat hoger gelegen terrein van het voormalige kasteel 'Huis te Ressen' lag. Je kon nog bijna helemaal om dat terrein heen schaatsen. Alleen bij de dam die de boomgaard achter de pastorie met de boomgaard op het vroegere kasteelterrein verbond, moest je een stukje 'klunen'. Totdat het 'Huis te Ressen' in 1803 werd afgebroken, heeft op die plaats de toegangsweg naar het kasteel gelopen.

In de rechterbovenhoek van de foto is een deel van de boomgaard op het kasteelterrein te zien. Links loopt de Bouwlustlaan. In het verlengde van de schaatsbaan is aan de rechterkant van de Bouwlustlaan het witte huis te zien van Hanneke van Druten, een vrouw die door veel Ressenaren nogal zonderling werd gevonden en waarvoor menig kind ook bang was.

Op de foto zien we, hand in hand, Truus Derksen (mijn zuster), 15 jaar, die woonde aan het begin van de Bouwlustlaan - hoek Ressenestraat, en Henk Lamers, 14 of 15 jaar oud en de jongste zoon van de koster. Wie de linker schaatser is die we achter het stel zien, is onzeker: het zou hier kunnen gaan om een van de broers Theetje of Thijs Pauwelsen die in die tijd op 'Het Hamerstuk' hebben gewoond. De rechter schaatser is Hennie Hofman, die we ook al op de eerste foto tegen kwamen. Rechts naast Henk Lamers zien we Henk Eikhoudt, die toen 13 jaar oud was. Hij doet duidelijk pogingen om overeind te blijven. Op de vraag of hij kon schaatsen, antwoordde hij: "Mien vaoder wel!". Henk (ook wel Hent) Eikhoudt woonde toen al aan de Oude Postweg, waar hij nu nog steeds woont.

Het huis van Hanneke van Druten zou in de herfst van 1944 door de geallieerden plat worden geschoten. De schaatsbaan boog pal voor dit huis rechtsaf. Momenteel begint ongeveer op dat punt het klaverblad en van de sloot of gracht is op deze plaats niets meer terug te vinden. Het voormalige kasteelterrein, waarin nog sporen van oude muren verborgen moeten liggen, is tegenwoordig bij de firma Heijting in gebruik als opslagterrein voor wegebouwmaterialen en afval.

Hennie Derksen

't Is historisch

Onder deze titel starten we een serie oude verhalen, die zich in Bemmelen, Haalderen en Ressen in het verleden hebben afgespeeld. In gesprekken met oudere inwoners van ons gebied komen deze verhalen naar boven en het zou jammer zijn, als ze in de loop der tijd verloren zouden gaan.

Hier het eerste verhaal.

De klokkenluider van Bemmelen

Het was oudejaarsavond. De koster van de Hervormde kerk, de heer G. Loozekoot, liep over het pad naar de kerk. Hij moest als koster de klokken luiden voor de kerkdienst, die om zeven uur in de avond zou beginnen. Hij had meerdere taken. Hij was orgeltreder. Dat wil zeggen, dat hij, toen het orgel nog geen elektrische windmotor had, de blaasbalg moest 'pompen'. Dat gebeurde met de voeten. Het dagelijks opwinden van het uurwerk in de toren was ook een onderdeel van zijn werkzaamheden. Twee grote gewichten moesten zo'n vijf, zes meter worden opgetrokken en daartoe was er aan het uurwerk een dubbele lierinstallatie aangebracht. Of men hem daarom de bijnaam 'De Ouwe Lier' had gegeven?

Wie hem die oudejaarsavond naar de kerk zag lopen, zag wel, dat hij er moeite mee had rechtuit te lopen. Kennelijk was hij wat vroeg aan de oudejaarsborrel begonnen. Hij zag niet alles even scherp meer. Maar zonder ongelukken bereikte hij de ingang en hij ging naar binnen. Hij zou het touw van de eerste klok beetgrijpen, om die klok te gaan luiden. Maar hij greep mis. Daar waar zijn ogen dachten, dat het touw hing, was alleen maar lucht. Wat hij ook probeerde, telkens greep hij mis. Wat nu? Over een kwartier zou de dienst beginnen en er moest dus geluid worden. Toevallig kwam de heer J. Minkhorst als één van de eerste kerkgangers binnen.

"Och Jan," zei de koster, "wil jij even de klokken luiden? Ik kan het touw niet te pakken krijgen!" Eén blik op het gezicht van de koster was voor de heer Minkhorst voldoende om te zien wat er aan de hand was. Hij aarzelde niet. "Dat doe ik wel even voor je" was zijn antwoord en de daad bij het woord voegend, greep hij de touwen en kondigden de klokken over Bemmelen de komende kerkdienst aan. En zo was de reputatie van de koster gered.

Joop Verburg

Ontstaan en groei van het Christelijk geloof in onze streek

Voorgeschiedenis.

Van de Romeinse geschiedschrijver Tacitus - in de eerste eeuw na Christus - weten wij dat onder de eerste bewoners van onze streek *Batavieren* of *Bataven* waren. De door hem genoemde verblijfplaatsen kunnen wij nu, na bijna 2000 jaren, goed lokaliseren. Oorspronkelijk waren zij nomaden van Keltische afkomst. Bij het begin van onze jaartelling woonde een deel van hen in burchten langs de rivier de Waal: op de Kopse Hof en boven de Ubbergse Veldweg, waar nu de Batavierenweg ligt, de zogenaamde *Civitas Batava*.

Ruim twee kilometer westelijk van deze vestiging werd aan het eind van de eerste eeuw na Christus een begin gemaakt met een nieuwe nederzetting, die stadsrechten kreeg en de huidige stad haar naam zou geven: *Ulpia Noviomagus Batavorum*, waarvan Nijmegen (= Nieuwmarkt) afgeleid is. Het was de hoofdstad met bestuurszetel van de Bataven. Van daaruit werden ze door de Romeinen verdreven. Het hele gebied ten zuiden van de Waal werd ontruimd; de hooggelegen Bataafse nederzetting bij Nijmegen werd brandend achtergelaten. Vluchtende Bataven staken de rivier over en vestigden zich op het eiland tussen Waal en Rijn, het *Insula Batavorum*, dat naar hen *Batua* en later Betuwe werd genoemd.

Omdat er toen nog geen rivierdijken bestonden, leefden zij op woonheuvels: terpen, woerden, wierden of pollen. In het rivierengebied zijn meerdere vondsten naar boven gekomen, die er op wijzen, dat de Bataven hier inderdaad in dorpjes hebben gewoond. Naar vindplaatsen waren die onder meer gelegen in de huidige gemeente Bemmelen, met name in Ressen, op de Bemmelse Heuvel en Het Hoog, in Haalderen (achter boerderij Sallandsgoed en de Zwarte Hof bij Groot Baal), in Angeren, Doornenburg en ook in de gemeente Gendt, dat vroeger *Gannita* heette.

In het jaar 69 na Christus - zo laat Tacitus ons weten - kwamen de Bataven in opstand tegen vormen van slavernij, zoals de belastingheffing van de Romeinen. Naar alle waarschijnlijkheid is die in het toen bosrijke Over-Betuwse-land beraamd. Hun leider *Claudius Civilis* was een afstammeling van de oude koningen, die in *Rexna* - het tegenwoordige Ressen - zetelden. Zijn vader *Julius Civilis* was in het bezit van het Romeinse burgerrecht en ook Claudius Civilis had zich in het Romeinse leger, onder andere in Brittania, in Rome en ook op het eiland Batua, verdienstelijk gemaakt. Om hen in hun grieven tegemoet te komen, kregen zij ontheffing van belastingplicht, mits zij manschappen leverden voor het leger. Strijdlustige Bataven kregen zo de gelegenheid om voor het Romeinse leger opgeleid te worden en ingedeeld te worden bij de hulptroepen. Buitenlandse militairen,

die in het leger dienden konden als buffers worden ingezet tegen binnen-dringende vijandige stammen, zoals de Germanen, de Saksen en de Friezen.

Op hun tochten kwamen ze met de Romeinse cultuur en godsdienst in aanraking en werden zo *geromaniseerd*. Van de Romeinen zullen ze echter niet veel van het Christelijk geloof, in Rome gepredikt door de apostelen Petrus en Paulus en hun opvolgers, opgestoken hebben. We vinden daar geen sporen van. De Bataven bleven animisten en vereerden hun goden in de natuur, op heilige plaatsen in het heilige bos. Romeinen vereerden hun vele goden in tempels.

Toen de Romanisering tot de Betuwe was doorgedrongen, was het dicht-bevolkte Elst al middelpunt en hoofdplaats. De Romeinen lieten er voor de oudgedienden – de gepensioneerde Bataafse militairen – tempels en boerenbedrijven, de zogenaamde *villa's* bouwen. De goden, die in die tijd werden vereerd waren Keltisch of Romaans en werden in vele gevallen gelijkgesteld met Romeinse godheden. Vandaar dat hier bij opgravingen vooral Romeinse voorwerpen te voorschijn zijn gekomen. De Romeinen hebben positieve invloeden gehad op het landsbestuur en het recht, die nog van de grond moesten komen. Hun taal, het Latijn, wordt tot op heden op onze gymnasia geleerd en in de Rooms Katholieke wereldkerk en in de medische wereld gebruikt. Met hun muntwezen deed ook het geld zijn intrede in onze streek. Tijdens de volksverhuizingen in de vierde eeuw verdwijnen de Bataven geleidelijk uit het gezichtsveld. Vermoed wordt, dat zij door zich te mengen met andere volken hun zelfstandig stambestaan hebben verloren.

De kerk in wording: kloosters en abdijen, monniken en monialen.

Opvallend voor het godsdienstige leven in de eerste eeuwen na Christus waren de monniken (mannen) en de monialen (vrouwen) in kloosters en abdijen. Omstreeks het jaar 320 waren er al christenen, die een gemeenschappelijk leven wilden leiden en die zich, geïnspireerd door het evangelie, in dienst wilden stellen van God en van de mensen in hun omgeving. Als broeders en zusters deelden zij alles samen en leefden zij volgens een bepaalde kloosterregel, sober en ongehuwd. Door hun gebed en hun plechtige eredienst waren kloosters en abdijen centra van spiritualiteit en maakten monniken en monialen er een cultureel middelpunt van. De orde van de Benedictijnen en Benedictinessen is de oudste en meest bekende in Europa. Vanuit Monte Casino in Italië breidde de orde zich uit in alle gekerstende landen.

Kloosters, die een abt of abdis als hoofd hebben, worden abdijen genoemd. Monniken en monialen daarin leven volgens de kloosterregel van *Benedictus van Nursia*, hun stichter. In ons land is er een Benedictinessenklooster te Oosterhout (Noord-Brabant). Benedictijner kloosters zijn er te Ooster-

hout (Noord-Brabant), Egmond-Binnen, Doetinchem en Vaals (Limburg). Vanaf de achtste eeuw, zoals we zullen zien, kwamen ze ook naar onze streek, de Betuwe.

Elst.

Tijdens de volksverhuizingen en na de val van het West-Romeinse rijk, in de vijfde eeuw, kwamen mensen uit Gallië in de Over-Betuwe wonen. Deze Gallo-Romeinen waren van oorsprong Indo-Germanen uit het geromani-seerde én gekerstende Frank(en)rijk. Als militairen in Romeinse krijgsdienst hadden de Franken de Romeinse cultuur leren kennen en elementen van de christelijke godsdienst overgenomen. Aan hen komt de verdienste toe een begin met de eenheid in ons land te hebben gemaakt. De tijd van onafhankelijke en los van elkaar rondzwervende stammen was nu voorbij. Een nieuw rijk ontstond met een zekere eenheid van bestuur, recht en cultuur. In Zuid-Limburg waren de christelijke gemeenschappen zo talrijk, dat er al in de vierde eeuw een bisschop *Servatius* (+384) resideerde in Tongeren bij Maastricht.

In het jaar 726 werd in opdracht van de uit Brittania afkomstige Benedictijner monnik en onze geloofsverkondiger *Willibrord* een grote kerk gebouwd in Elst op de restanten van wat eens Gallo-Romeinse heidense tempels waren. Hij stelde zijn metgezel *Werenfried*, eveneens een Benedictijner monnik, aan, om niet alleen West-Friesland vanuit *Wervershoof* (= Werenfridushove) – de zetel van de Friese koningen – te kerstenen, maar om Elst als streekcentrum en uitgangspunt te nemen voor de kerstening van dit deel van Nederland.

Tot ver in de middeleeuwen zorgden deze Angel-Saksische en aan de Friezen verwante kloosterlingen er voor dat er, behalve aan pastoraat, ook bijzondere aandacht werd geschonken aan onderwijs en gezondheidszorg, aan voorlichting over ooft-, landbouw en veeteelt. Monniken legden ook de eerste rivierdijken aan als bescherming van de gehele bevolking. De kloosterkerk van Elst werd een dom- of kapittelkerk, met kanunniken die het dagelijks koorgebed zongen en die een stem hadden in het Utrechtse kapittel. Willibrord, die zich in Utrecht bezig hield met de verdere kerkopbouw, nodigde vervolgens zijn ordegenoot *Bonifatius* uit om de evangelisatie van de heidense Germanen, Saksen en Friezen, aartsvijanden eerst van de Romeinen en nu ook van de Franken, ter hand te nemen.

De Franken, die met hun komst hier ook hun christelijk geloof meebrachten, voelden zich geruggesteund door de koningen, die vanuit het nu Belgische Doornik opereerden. In de zesde eeuw waren dat de christen koning *Clovis*, samen met zijn gemalin *Clotilde* en zijn christen opvolger *Dagobert*, beiden uit het Merovingische koningshuis. Mede verantwoordelijk voor de groei van het christelijk geloof in heel West-Europa – ofschoon twee eeuwen later – was de Karolingische keizer *Karel de Grote* (+814). Zijn rijk

werd verdeeld in graafschappen of gouwen met een graaf aan het hoofd, ondersteund door zogenaamde *honderdmannen*.

Ressen.

In de zevende eeuw schenkt de Frankische koning *Theodorik* het dorp Ressen aan de Atrechtse Benedictijnerabdij van Sint Vedastus of Sint Vaast. Atrecht vormde toen de kern van één van de zeventien Nederlandse gewesten. Het was gelegen bij Arras in Noord-Frankrijk, tweehonderd kilometer boven Parijs en ten zuiden van Doornik (België). De abt van deze abdij stuurde er monniken heen om onder de verspreid wonende christen boeren en tuinders de eerste kerkgemeenschappen op te richten. Met de toenmalige kerkbelasting, de zogenaamde tienden uit de opbrengst van de boerderijen, konden zij in hun levensonderhoud voorzien. Dr. J. Wolters vermeldt een aanzienlijk aantal plaatsnamen van wat later kerspels of kerkdorpen zijn geworden en waarin cijnsplichtigen woonden: Elst (Reeth, Aam, Eimeren, Rijkerswoerd), Haalderen (Baal), Doornik (nu verdrongen land, gelegen tussen Bemmelen en Lent), Elden, Angeren, Valburg (Homoet), Oosterhout (Loenen, Balveren, Wolferen), Dodewaard (Hien, Wely), Randwijk (Indoornik), Heteren, Driel, Opheusden, Lienden, Buren, Tiel, Maurik, Herwen, Zyfflich en Emmerik. Hier en daar zullen wel eenvoudige, uit hout opgetrokken kerkjes of kapellen neergezet zijn. Wij hebben daar geen gegevens over.

In het begin van de twaalfde eeuw krijgt Ressen – als eerste dorp met een kerkcentrum in de latere gemeente Bemmelen – in plaats van een houten een stenen kerkgebouw. In Ressen en Doornik waren *Albert van Lijnden* (+1573) en *Johan van Lent* (+1575) de laatste pastoors.

Bemmelen.

In het jaar 1167 had de graaf van Kleef de goederen van Atrecht door koop verworven. Na 1327 valt Ressen onder de graven en na 1429 onder de hertogen en ambtmannen van Gelre, die inmiddels ook in het bezit gekomen waren van Bemmelen, dat waarschijnlijk door graaf *Otto van Bentheim* aan hen verkocht was.

Het gewest Gelderland, oorspronkelijk Gelre, was eerst een graafschap en later een hertogdom. Een door de vorst benoemde hertog was tevens legeraanvoerder en stond in hoger aanzien dan een graaf. De bakermat van graven en hertogen van het oude Gelre (met de stad Geldern) lag ten noordoosten van Venlo, richting Kevelaer, in Duitsland. Door huwelijk en veroveringen wisten de graven en hertogen van Gelre hun gebied uit te breiden met Nijmegen, de Betuwe tot Gorinchem, de Veluwe tot Elburg en het graafschap Zutphen, van het eigenlijke Gelre gescheiden door het graafschap Kleef, dat in 1417 een hertogdom werd. Over de Betuwe werd – met uitzondering van Huissen en Gendt – een ambtman aangesteld. Pas

in 1543 kon keizer *Karel V* zeggen dat hij heer over zeventien Nederlanden was, toen hij eindelijk het hertogdom Gelre had bedwongen.

De N.H.-kerk van Bommel (foto: collectie Historische Kring Bommel).

Al in het jaar 1299 krijgt het dorp Bommel in plaats van een houten een stenen kerkgebouw. We mogen er van uit gaan dat deze kerkgemeenschap rijkelijk gesteund werd door de vele adellijke families die hier in landhuizen en kastelen gewoond hebben. We vernoemen slechts enkele van die families: Van Ambe, Van Aem, Van Munster, Van Wees, Van Randwijk, Van Gent, Van Bommel, Van Doornik, Van Lijnden, Van Steenberghe, Van Heerdt, Van Schaayck, Van Bronckhorst, Van Boeckholt, Van Munster, Valckenaer en Vaec.

Herman Boeners (+1589) was er de laatste pastoor en *Ds. G. Tonsorius* (1601 – 1603) was de eerste predikant van Bommel en Ressen.

Haalderen en Doornik.

Haalderen en de buurtschap Baal, die eerst cijsplichtig waren aan de Benedictijner abdij van Lorsch, gelegen tussen Mannheim en Frankfurt, gingen in de veertiende eeuw over naar Gelre. Net als in Ressen en Bommel bestond de dorpsbevolking van Haalderen en Doornik in die tijd uit enkele grootgrondbezitters en boeren en tuinders, die hun bedrijven in leen hadden en herendiensten verrichtten, een feodaal systeem dat door adellijke families eeuwenlang in stand gehouden werd. Al in het jaar 1422 moet er een kerkgebouw geweest zijn in Haalderen en in 1517 wordt Haalderen als

dochterkerk genoemd van Doornik. *Herman Bonert* (+1577) was er de laatste pastoor. In 1595 werden beide kerken op last van het Hof van Gelderland afgebroken.

In 1784 spoelde heel Haalderen weg na dijkdoorbraken en overstromingen en in 1799 werd het dorp Doornik verzwoegen.

Gendt, Angeren en Doornenburg.

De Benedictijner abdij van Lorsch had in deze omgeving eveneens eigendommen, die men van Frankische vorsten als patrimoniale schenkingen of als domeinen in leen had gekregen. Het was een zelfstandig gebied met een eigen bestuur en een eigen gerecht. Na vier eeuwen, in 1229, kocht Gelre alle bezittingen van Lorsch. De kerkgemeenschappen hier werden bediend door abdijs priesters: Gendt dateert van 793, Angeren, aanvankelijk een dochterkerk van Gendt, dateert van 1160 en Doornenburg, aanvankelijk eveneens een dochterkerk van Gendt, blijkt in 1255 een zelfstandige parochie (kerspel) te zijn.

Overigens was aan elke parochiekerk een vicarie met een eigen priester, een vicaris, verbonden. In de vicariekapel werden Eucharistievieringen gehouden voor de overledenen en hun nabestaanden.

Een vroege foto van de R.K.-kerk van Bommel. Het terrein op de voorgrond is het huidige marktterrein. (Foto: collectie A. Janssen.)

Tot slot.

Bij de reformatie in de zestiende eeuw werden katholieke kerkgoederen verbeurd verklaard. Parochiekerken werden ingericht voor de protestantse (Calvinistische) eredienst. In de Over-Betuwe waren er toen echter twee kerkdorpen met parochies – die van Huissen en Hulhuizen – die pas bij het *Wener Congres* in 1815 bij Nederland gevoegd werden. Vanaf de vroege middeleeuwen vielen zij onder het graafschap/hertogdom Kleef, waar godsdienstvrijheid bestond en waar de katholieke religie bescherming genoot. De nabijheid van deze parochies en van priesters, die van daaruit als missionarissen in de Over-Betuwe rondtrokken, zijn redenen geweest waarom de plaatselijke bevolking, ook degenen die tot Gelre behoorden, praktisch geheel katholiek gebleven is.

Sinds 1966, met het afbreken van de in verval geraakte Martinuskapel in Hulhuizen, heeft de parochie Gendt het pastoraat in dit deel van de gemeente overgenomen. In Doornenburg werd voor de kasteelkapel door de kasteelheer een priester-vicaris aangesteld. De kerk van Doornenburg kwam in 1848, wellicht vanwege de grote invloed van de toenmalige katholieke kasteelheren, weer in handen van de katholieken.

Vanaf 1795, na een schuilkerkenperiode die meer dan twee eeuwen geduurd heeft, nadat de kerk van Calvin als staatskerk had opgehouden te bestaan en na Napoleons afkondiging van de grondwettelijk beschreven godsdienstvrijheid en scheiding van kerk en staat in de Bataafse Republiek, volgde een periode van katholiek herstel, toen er met rijkssubsidie parochiekerken konden worden heropgericht te Elst (in 1795), te Bemmelen (in 1795), te Angeren (in 1799), te Gendt (in 1844) en te Haalderen (in 1933).

Emeritus Pastoor B. Stukart

Bronnen:

"Parochie van St. Werenfried te Westervoort in de geschiedenis" (1951) door A.G. van Dalen en Dr. J. Wolters.

"Toegang tot het verleden" (1970) door A. Bredie.

"De gemeente Bemmelen in het land van Overbetuwe" (1987) door Dr. J. Wolters.

"Onze vaderlandse geschiedenis" (1987) en "10.000 jaar geschiedenis der Nederlanden" (1991) door Kees Jansma en Meindert Schroor.

Oud archiefmateriaal

Het rekeningenboek van de gemeente Bemmelen uit 1899 geeft ten opzichte van het in de laatste drie kringbladen behandelde boek over 1898, niet zoveel veranderingen te zien, dat we daar een serie artikelen aan kunnen wijden. Toch vinden we weer enkele vermeldenswaardige zaken.

In 1899 werden gemeenteraadsverkiezingen gehouden en het was voorspelbaar, dat er niet veel zou veranderen. Er werden 740 stemkaarten gebruikt. Alleen de heer C.H. Rijssenbeek werd opgevolgd door de heer P.H. van Huet.

Ressen krijgt ook een politieambtenaar, de *Buitengewoon Gemeenteveldwachter* P.G. Lamers, die vanaf 1 augustus 1899 in dienst komt en in Ressen woont. Ressen krijgt ook een nieuwe brandspuit. Op 18 juli reist het gezelschap van Burgemeester en Wethouders per gehuurde koets naar Ressen voor een onderzoek betreffende een nieuw te kopen brandspuit. Een tweede reis wordt ondernomen op 30 november om een herhaling van de op 23 november gehouden proefnemingen bij te wonen. De proeven werden genomen door de brandmeester H. Vink en het brandweerpersoneel W. Buurman, Joh. Janssen, J.D. Ederveen, G. Pipardus, Joh. van Druten, W. Peters, J. Turk, H. Derksen, A. Romijn, J. Lamers, H. Buurman en C. van Druten. Tenslotte werd op 1 december een nieuwe brandspuit voor Ressen aangekocht van de Gebr. Kronenburg, stoombrandspuitfabriek te Culemborg voor f 800,- met een dekkleed er bij voor f 7,50. Of de stoombrandspuitfabriek brandspuiten leverde die door stoomkracht werden aangedreven of dat de fabriek zelf op stoomkracht draaide, is niet uit de stukken op te maken.

Dat de brandweer nu en dan moest uitrukken merken we aan een tweetal dienstreizen van B&W naar de brand bij W. Sanders te Angeren en de brand bij Janssen in Doornenburg. Dat de bestrijding van brand werd gewaardeerd, bewijst het voorstel van de heer H.J. van Oppenraaij, wethouder, aan de gemeenteraad, om de brandmeesters elk een gratificatie te geven van f 25,-. Brandmeester H. Vink nam met f 20,- genoegen, waardoor zijn onderbrandmeester J.W. Jansen f 5,- kreeg. Het brandspuithuisje in Doornenburg werd in tijdelijk gebruik als lijkenhuisje afgestaan aan het *Rooms Katholiek Parochiaal Kerkbestuur*, terwijl in Angeren aan het brandspuithuisje een arrestantenlokaal met wachtlokaal werd gebouwd.

In december 1899 werden de bestaande huisnummerplaatjes opnieuw opgeschilderd en werden er 225 nieuwe plaatjes aangemaakt. De gemeente had zich kennelijk uitgebreid. In augustus werd een volkstelling gehouden. We vinden wel de rekeningen voor de stembureaus, maar niet de aantallen inwoners van Bemmeler. Uit *Witkamp's aardrijkskundig woordenboek van Nederland* blijkt, dat de gemeente Bemmeler in 1890 in totaal 5.652 inwoners telde.

In september werd de toegangsweg naar station Ressen-Bemmeler opgeknapt. Daarvoor werd 14 m³ grind gebruikt. Ook de Krakkedel in Doornenburg werd opgeknapt, eveneens met grind. Harde wegen waren er nauwelijks buiten enkele straten in de kom van de kerkdorpen.

Sportcomplex De Essen in Bemmelm flink groter

Molukkers, Eska en Scouting Bemmelm krijgen

volgend jaar nieuwe accommodatie

De Gelderland
29-11-1990

Door onze verslaggever

BEMMEL - Sportpark De Essen in Bemmelm, het grootste sportcomplex uit de Betuwe, zal in de nabije toekomst nog eens flink worden uitgebreid.

Die mededeling kon wethouder H. Joosten gistermiddag doen tijdens de tweede ronde van de algemene beschouwingen van Bemmelm. Hij maakte de opmerkingen naar aanleiding van vragen van de AWG, die zich voorstander toonde van een groot sportterrein, waarop zich alle Bemmelse sporten moeten afspelen.

De nu aangekondigde uitbreiding is mogelijk geworden door de aankoop van een flink stuk grond van R. Breunissen. De transactie was nodig omdat het oude sportpark De Gouden Appel niet meer als zodanig kan worden gebruikt. Door de aanstaande bouw van een verpleegtehuis op die grond, moet voor de sporters op dat terrein een andere plaats worden gezocht.

De gronden, waarover inmiddels overeenstemming is bereikt, grenzen aan het bestaande sportcomplex. De uitbreiding blijft niet beperkt tot het deel aan de binnenkant van de dijk. Ook wat minder intensieve recreatie aan de riviervan van de dijk kan worden opgenomen in een nog te ontwikkelen totaal-plan voor dit gebied. In dat buitendijks gebied bevindt zich een ontgronding die nog nader ontwikkeld moet worden.

Wat voor gevolgen de plannen hebben voor bijvoorbeeld de tennisvereniging en de schietvereniging is nog niet te bepalen. Juist daarom is een totaalplaatje voor het hele gebied noodzakelijk, aldus Joosten.

Met de voorgenomen uitbreiding krijgt Bemmelm de beschikking over een riant sportpark, waarop een grote verscheidenheid aan sporten zal kunnen worden beoefend. Aan overdekte sportaccommodaties is er nu al de tennishal, een manege en sporthal De Bongerd, terwijl zelfs de sporthal van de scholengemeenschap straks nog in het totale park kan worden opgenomen. Daarnaast zijn er nu een openlucht zwembad, voetbal- en hockeyvelden (inclusief een kunstgrasveld) en tennisbanen. Straks komt daar naar alle waarschijnlijkheid een atletiekvoorziening bij, die de huidige trimbaan rond het zwembad in de schaduw stelt.

Niet alleen de sport kreeg gisteren een 'kadootje' van het Bemmels college. Tegen alle verwachtingen in kon ook door burgemeester H. Bergamin de toezegging worden gedaan dat voor de Molukse gemeenschap in Bemmelm komend voorjaar een gebouw gerealiseerd kan worden.

Daarover is intussen overeenstemming bereikt met de betrokken partijen. Dat betekent dat ook harmonie Eska al sneller de beschikking krijgt over een andere accommodatie. Ook voor Scouting Bemmelm is er volgend jaar al een ander pand voorhanden, zo beloofde de burgemeester.

Wethouder Th. van Duren kon de raad melden dat de accommodatie voor de eerste kinderopvang in de gemeente Bemmelm rond is. Er is een geschikte opvang gevonden in het dorps-huis Haalderen. Het pand ligt redelijk centraal in de gemeente en ook gunstig ten opzichte van Gendt, met wie Bemmelm op dit punt wil samenwerken.

Uut de ouwe deus

Nije sportvelden

Korts hebben we ien de krant kunnen lêzen over de aonleg van nije sportvelden. Ze kommen 'n heel end uut de buurt van 't centrum van Bommel te liggen. Over 'n hortje motten we vurbij 'Klein Rome' naor 't voetballen, hockeyen en wat al meer.

Ien 't krantenknipsel hiernèven is daor nog heel gin sprake van. Er worden volop plannen gemakt vur uitbreiding van 't complex 'De Essen'. Op de grond die gekocht is, zouwen alle sporten bij mekaar kunnen worden beoefend.

Ok achter de diek zou nog wat gaon gebeuren, mar daor is niks van terecht gekomen of het mot het baggergat ien de polder zien.

't Het jaoren geduurd um alle sporten te verplaotsen naor 'De Essen'. De schietvereniging en de rugbyclub hebben d'r bar veul moeite mee gehad. 't Was 'n heel geürm (gedoe) vurdat iedereen zien zin had. Ientussen was het openlucht zwembad 'n modderpoel geworden en de gebouwen 'n prooi vur baldaodige jeugd.

Amper zien de nije clubhuuzen gebouwd en ien gebruik genomen of het sportcomplex wordt verplaatst. Naor 'Klein Rome' dus! Rugby mag blijven!

Op de voetbal- en hockeyvelden van 'De Essen' worden huuzen gebouwd. Uuteindelijk is d'r niet veul terecht gekomen van het idee dat alle sporten zich bij mekaar zouwen afspeulen.

't Is eigenlijk wer net als vroeger; de voetbalvelden verhuuzen als erste. Ooit begonnen ien de wei, kreeg de voetbalclub eigen velden op 'De Gouden Appel'. Dat wier te klein, het voetballen verhuusde naor 'De Essen'.

Daor is het nou zo druk geworden mit al die sporten, dat er wer verplaatst geet worden. Zouwen al die andere sporten ien de toekomst ok verhuuzen um wer bij mekaar te zien, of kum d'r misschien 'n Romeins badhuus bij 'Klein Rome'?

Maria Janssen

Een oude foto

Het gemeentebestuur van Bemmelen in 1904

Deze foto werd gemaakt ter gelegenheid van de installatie van de heer Willem Jansen als secretaris van de gemeente Bemmelen in 1904. De foto is ons ter beschikking gesteld door de heer Ad Janssen.

Volgens onze informatie zouden op de foto voor kunnen komen:

Burgemeester W. van der Monde, gemeentesecretaris W.Th. Jansen, wethouder H.J. van Oppenraay, wethouder J.H. Janssen en de raadsleden C.H. Rijssenbeek, Th.E. Janssen, T.E. Leyser, J.O. van Olst, J.Th. van Gendt, P.H. van Huet, J.E. Stokman en J.W. Derksen.

Zoals u ziet zijn de namen bekend. Wij kunnen echter niet in alle gevallen met zekerheid aangeven wie wie is. Bovendien hebben we één naam teveel. Kunt u ons helpen met het nader aanwijzen van de genoemde personen, neemt u dan contact op met ondergetekende, tel. 0481-461603.

De foto in het vorige nummer

In ons vorige nummer plaatsten wij een oude foto van een boerderij, waarvan wij aanwijzingen hadden, dat die in Haalderen zou hebben gestaan. Op onze oproep om nadere informatie kregen wij tot nu toe helaas nog geen reactie.

Joop Verburg

Hotel Nas

Tegenover de toen nieuwgebouwde R.K.-kerk in de Loostraat, in het centrum van Bemmels, kocht de grootvader van de heer W. Nas in 1872 een stuk grond en bouwde er een herberg annex stalhouderij. Na de kerkdienst op zondagochtend werd er menig borreltje gedronken.

Op 21 september 1944, tijdens de 'Slag om Arnhem', werd het huis door brand verwoest. Tijdens het oorlogsgeweld schuurde de familie Nas in de kelder onder het huis, maar iedereen kon aan de brand ontkomen door uit het kelderluik te kruipen.

Na de oorlog is het huis herbouwd op de oude fundamenteën. In 1950 was 'Hotel Nas' gereed. Tot het eind van de jaren zestig bleef het hotel in bedrijf en werd er nog steeds na de kerkdienst een borreltje gedronken.

Daarna werd in het pand de modezaak van de fa. Poortman gevestigd. Het werd voor velen een vertrouwd adres in Bemmeler. Enkele jaren geleden vierde men zelfs het dertig-jarig bestaan van de zaak.

Onlangs is het pand verkocht en de nieuwe eigenaar wil het uiterlijk terugbrengen in de stijl van de jaren vijftig. Op de verdiepingen worden enige appartementen gerealiseerd en op de begane grond blijft de modezaak bestaan. Toch wel bijzonder dat we u nu eens een keer aan de hand van een oude foto kunnen laten zien hoe het in de toekomst zal worden. Wij zijn erg benieuwd.

Maria Janssen

In Bemmeler staat een huis

Het huis 'De Vlierenhof' staat er al heel lang. De Flierenhofstraat kwam vroeger vlak achter dit huis uit op de Dorpsstraat, het laatste gedeelte eigenlijk alleen als een pad. In de laatste tijd is de wegenstructuur daar zodanig gewijzigd, dat het pad verdwenen is.

Deze foto is uit het eind van de 40-er jaren. De luiken zijn in 1960 verwijderd.

Het pand is al heel oud. Het werd in 1832 door Hent Janssen (de 'Erme Hent') aangekocht van de eerste eigenaar Frederik Meijer. Wanneer die het

precies heeft laten bouwen is niet bekend. In 1833 ging Hent's moeder Maria Bürgers er wonen, toen haar oudste zoon, die op haar boerderij in Rijkerswoerd bij haar inwoonde, ging trouwen. Toen Maria in 1848 overleed, heeft Henricus Janssen, de kleinzoon van Maria, er gewoond. Hij exploiteerde samen met zijn zus Jacoba Maria een bakkerij, die waarschijnlijk op een andere locatie gevestigd was. Na de boedelverdeling van de erven 'Erme Hent' werd 'De Vlierenhof' in 1881 verkocht. Waarom de Flierenhofstraat, die naar dit pand is genoemd, met een F wordt geschreven, in plaats van met een V, is overigens niet bekend.

Een vrij recente foto van de voorzijde (collectie A. Janssen).

De heer Willem Jansen, gemeentesecretaris van 1904 tot 1941 (zie de rubriek 'Een oude foto'), de vader van de latere gemeentesecretaris Arnold Jansen, heeft er gewoond tot rond 1950. Daarna woonde zijn zoon Arnold er nog een poosje, tot zijn huis in Ressen beschikbaar was.

Inmiddels was het pand eigendom van de heer Van Mook, die het gebouw in twee woningen opdeelde. In de ene woning – aan de noordzijde – woonde de familie J. de Bruin, die er nu nog woont. De woning aan de zuidzijde werd bewoond tot 1959 door de heer J. van der Velden, die getrouwd was met Tiny Borgers uit Angeren. In dat jaar trok de familie Hartenhof er in, die er woonde tot mei dit jaar. De heer Hartenhof genoot bekendheid als leider van de Bemmelse ponyclub 'De Gele Rijders'. Nu woont de familie L. Schot in dat huis.

Joop Verburg

Het huis en de kwekerij van Evers te Ressen

In de Wolfhoeksestraat, op de grens van Ressen en Elst, gaat binnenkort heel veel veranderen. De eerste concrete voortekenen van de naderende Betuwespoorlijn waren er al twee jaar geleden. Toen werd het gemeentelijke monument Wolfhoeksestraat 24 te Ressen door de spoorwegen van de familie Roelofs aangekocht, met de bedoeling om te zijner tijd tot sloop daarvan over te gaan. Een ander Ressens perceel, dat in de voorbereidingen naar de nieuwe spoorlijn door de spoorwegen werd aangekocht, is het woonhuis met kwekerij van de familie Evers. Tientallen jaren lang is het woonhuis aan beide zijden door spoorlijnen geflankeerd geweest. De komst van de derde spoorlijn in de directe nabijheid is er de oorzaak van dat dit huis met de daarbij behorende opstallen nu zal moeten verdwijnen.

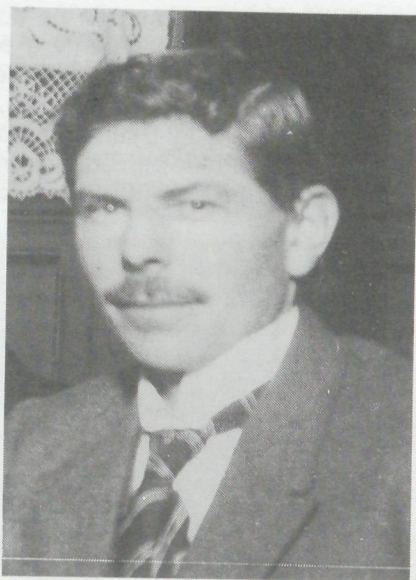

Het huis van de familie Evers. Aan de oostzijde daarvan (links) loopt de spoorlijn Arnhem-Nijmegen en aan de westzijde de spoorlijn voor de dieseltrein Nijmegen-Tiel. Op de achtergrond is het viaduct van de A15 te zien, waar beide lijnen in zuidelijke richting samenkomen.

De kwekerij was er al vóórdat het huis werd gebouwd. In 1911 werden de eerste vier komkommerkassen gezet. Twee jaar later zouden er nog eens vier volgen. De kassen waren elk vijftig meter lang en vier meter breed. Ze werden verwarmd met behulp van vier gietijzeren buizen per kas, waar warm water doorheen stroomde. Het stoken gebeurde in een afzonderlijke stookruimte, waar per seizoen circa 100 ton cokes en kolen werden verbruikt.

De kassen werden gebouwd door de heer Jan Roelofs, die in 1890 als derde zoon van Leonardus (Lindert) Roelofs (1852-1916) op de boerderij Wolfhoeksestraat 24 werd geboren. Amper twintig jaar oud begon hij met de kwekerij, in de eerste tijd nog vanuit het ouderlijk huis.

Bij de kwekerij zou het echter niet blijven. Zo bezat hij later, na diverse aankopen, ook nog 12 bunder fruitboomgaard. Begin 1923 bouwde Jan Roelofs een huis aan de overkant van de Wolfhoeksestraat, schuin tegenover de kwekerij. Na zijn trouwen, op 15 mei 1923, ging hij daar met zijn vrouw wonen en samen zouden ze zeven kinderen krijgen, één zoon en zes dochters.

Jan Roelofs, omstreeks 1925.

Het door Jan Roelofs in 1923 tegenover de kwekerij gebouwde woonhuis.

De teelt van komkommers in de acht kassen was behoorlijk arbeidsintensief en bood werk aan meerdere personen. Voor één van zijn medewerkers, de heer Leo Daanen en diens gezin, liet Jan Roelofs in 1931 naast het bedrijf, tussen de beide spoorlijnen, het huis Wolfhoeksestraat 18 bouwen. Zoons van de familie Daanen zouden later ook op het bedrijf werkzaam zijn. Daanen zou hier blijven wonen tot 1960. In dat jaar beëindigde hij in verband met zijn leeftijd zijn werk op de kwekerij en verhuisde hij naar Elst.

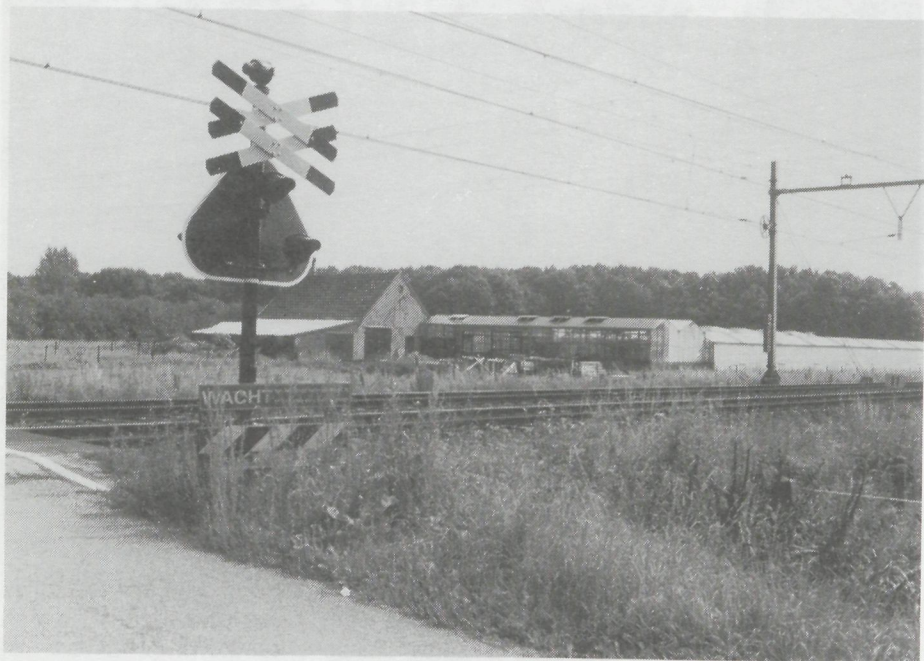
De heer en mevrouw Daanen met hun kinderen: v.l.n.r. Dora, Mels, An, Lin, Lien, Theo, Marietje, Griet en Wim. Dochter Truus ontbreekt op deze foto.

Tot die tijd waren huis én kwekerij eigendom gebleven van Jan Roelofs. Toch was er wel het een en ander gebeurd sinds de bouw van de kassen. De komkommerteelt was al die jaren wel voortgezet, maar had in de dertiger jaren toch een mindere periode doorgemaakt. En in de oorlog was er natuurlijk ook hier, evenals in de rest van Ressen, veel schade aangericht. Zo was de kap van het huis geschoten en hadden de kassen veel glasschade opgelopen. Pas in 1947 kon de komkommerteelt op deze plaats worden hervat. Vanaf 1955 begonnen de resultaten van deze teelt echter geleidelijk aan terug te lopen.

De enige zoon van Jan Roelofs was niet geïnteresseerd in het overnemen van de kwekerij. Toch zou het bedrijf wel in de familie blijven. Iet, de vijfde dochter van Roelofs (1931) kreeg verkering met Theo Evers (1930). Hij was één van de twee zoons van Johannes Evers, die in 1924 van de boerderij 'Oudenhof' te Ressen naar Elst was gegaan en daar aan de Grote

Molenstraat de 'Geldersche Kwekerij' beheerde. Hier werkte Theo Evers vanaf 1947 tot 1960. In het voorjaar van 1960 nam hij de kwekerij aan de Wolfhoeksestraat over van zijn, toen nog 'aanstaande', schoonvader Jan Roelofs. In augustus van datzelfde jaar trouwde hij met Iet en beiden gingen wonen in het huis bij de kwekerij, waar tot dan toe de familie Daanen had gewoond. De familie Evers-Roelofs kreeg drie kinderen, een dochter (Carla) en twee zoons (Hans en Maurits). Jan Roelofs overleed in 1977; zijn vrouw was al in 1964 overleden.

Een recente foto van de kassen met de bijgebouwen.

De teruggang in de komkommerteelt, die in 1955 was begonnen, zette zich in het begin van de zestiger jaren versneld voort. Daarom schakelde Evers vanaf 1962 geleidelijk over op bloementeelt, aanvankelijk in de komkommerkassen. De mogelijkheden voor het telen van bloemen werden nog tot 1965 beperkt door overheidsmaatregelen gericht op bescherming van de markt. In de eerste jaren teelde Evers pelargoniums (gewone geraniums). Later volgden cyclamen, Franse geraniums en hedera's. In 1964 werd de komkommerteelt definitief beëindigd. Het stoken van de kassen gebeurde vanaf dat jaar met olie. Daarmee kwam een einde aan het zware vervoer van grote hoeveelheden kolen en cokes en het laat op de winteravonden vullen van de stookinstallatie. In 1972 werd overgeschakeld naar stoken op gas.

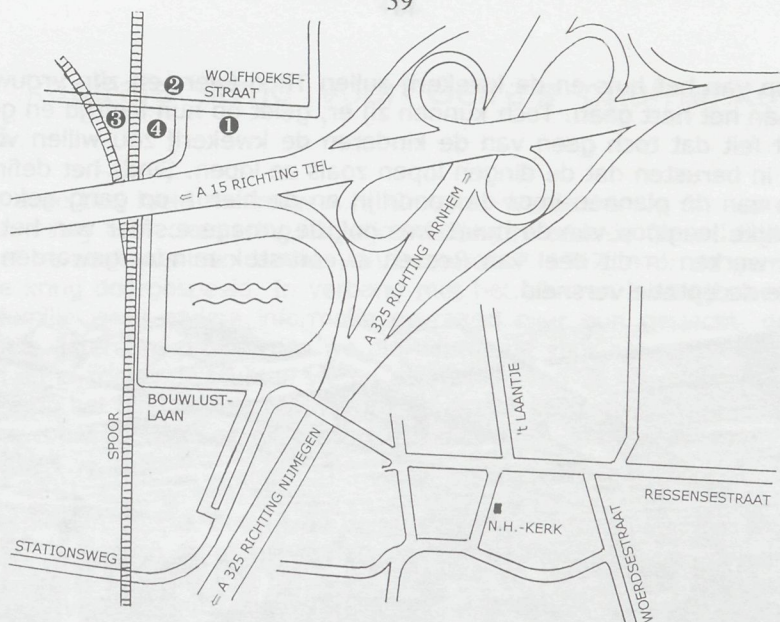

Theo Evers aan het werk op zijn bedrijf.

Een jaar eerder, in 1971, was het bedrijf uitgebreid met 900 m² moderne kassen, de zogenaamde warenhuizen, met een stalen onderbouw en een aluminium dak. In 1972 werden drie van de acht komkommerkassen gesloopt en vervangen door nog eens 680 m² aan warenhuizen, nu voorzien van kweektafels. In 1980 werden de laatste vijf komkommerkassen opgeruimd. Hiervoor in de plaats kwam 1050 m² aan moderne kassen, eveneens voorzien van kweektafels, en een bijgebouw. De totale oppervlakte aan kassen bedroeg hierna ruim 2700 m².

Deze winter worden de ketels voor het laatst gestookt om de nog aanwezige hедера's en tijgerplantjes vorstvrij te houden en ook de diverse uitheemse kuipplanten die hier 's-winters te gast zijn voor bevroering te behoeden. De kassen, de schuur, het ketelhuis, de opslag- en de sorteerruimte zullen vermoedelijk nog tot en met juni 1999 in gebruik zijn. Tot dan zullen Theo Evers en zijn zoon Maurits regelmatig op het bedrijf te vinden zijn. Maurits Evers woont voorlopig nog aan de overkant van de straat, in het huis dat zijn opa Jan Roelofs 75 jaar geleden betrok en dat eveneens zal moeten wijken voor de spoorlijn.

- ① = OUDERSHUIS JAN ROELOFS
- ② = HUIS JAN ROELOFS 1923
- ③ = HUIS FAMILIE EVERS
- ④ = KWEKERIJ EVERS

De Wolfhoeksestraat vormt hier de grens tussen Bommel (zuiden) en Elst.

Een nadere blik in de kassen.

De sloop van het huis en de kwekerij zullen Theo Evers en zijn vrouw Iet zeker aan het hart gaan. Toch kunnen zij er, gelet op hun leeftijd en gegeven het feit dat toch geen van de kinderen de kwekerij zou willen voortzetten, in berusten dat de dingen lopen zoals ze lopen. Sinds het definitief worden van de plannen voor de spoorlijn en de hierna op gang gekomen geleidelijke leegloop van de buurt was ook de vroegere sfeer van het wonen en werken in dit deel van Ressen al een stuk minder geworden. Dit heeft de acceptatie versneld.

De heer en mevrouw Evers, begin 1998 in de kassen gefotografeerd.

Aan de bewoning van de woning Wolfhoeksestraat 18 is begin december 1998 dus ook een eind gekomen. Theo Evers en zijn vrouw zijn inmiddels verhuisd naar Bemmelen. Het huis waar zij samen in 1960 begonnen zal zeer waarschijnlijk al binnenkort gesloopt worden. Met het verdwijnen van het huis en de kwekerij zal opnieuw een hoofdstuk in de geschiedenis van het dorp Ressen definitief worden afgesloten.

Ik dank de heer en mevrouw Evers voor hun medewerking aan dit artikel en ik wens beiden een heel gelukkige toekomst in hun nieuwe woning aan de Wardstraat in Bemmelen toe.

Gerard Sommers

Een kapitale strijd voor Gelre's onafhankelijkheid

Onder deze titel hield mevrouw A.H. Groustra-Werdekker op 30 september j.l. een lezing voor onze kring. Bij zijn inleiding refereerde Gerard Sommers aan het verzoek van een familie Van Bommel uit 1997, door de gemeente aan de kring doorgespeeld. In verband met het zilveren huwelijksfeest van deze familie werd nadere informatie gevraagd over hun geslacht, de Van Bommels. Uiteraard probeerden we die informatie voor het zilveren paar te vinden en al zoekende stuitte we op een artikel van de hand van mevrouw Groustra in het blad *Tabula Batavorum*. Daardoor kwamen we ook in contact met mevrouw Groustra en dit contact mondde uit in de thema-avond van 30 september.

Het besproken tijdvak betreft de periode van 1492 tot 1543. Dat was een roerige tijd, waarin de meest opmerkelijke persoon Karel van Egmond, de hertog van Gelre was, ook wel aangeduid als Karel van Gelre. In de geschiedenis werd Karel vaak afgeschilderd als een slecht mens, een onbetrouwbaar en achterdochtig vorst, die zich niet aan zijn woord hield. Een dichteres uit die tijd, Anna Bijns, vond bijvoorbeeld dat Maarten Luther weliswaar nog verwerpelijker was dan de Gelderse hertog, maar toch typeerde zij hem als een *vervaarlijke snaphaan*. Vrienden en medestanders vonden hem echter een man met een tomeloze energie, vol moed, die niet schroomde om in de voorste gelederen van de strijdende partijen zijn plaats in te nemen. De ambtenaren klaagden, dat ze zijn tempo niet bij konden houden.

In 1473 veroverde Karel de Stoute het hertogdom Gelre via een overeenkomst met de toenmalige hertog Arnold, die het hertogdom voor honderd-duizend goudguldens als onderpand had aangeboden. Zijn onderdanen wilden zich daar niet bij neerleggen en na overlijden van Arnold veroverde Karel de Stoute het hertogdom. Bij de inname van Nijmegen werden de jonge kinderen van de hertog, Philippa en Karel, als gijzelaars meegenomen naar het Bourgondische hof in Gent. Daar legde Karel de diplomatieke contacten, die hij later in zijn strijd voor Gelre's onafhankelijkheid goed kon gebruiken.

Tijdens deze Bourgondische bezetting werden allerlei nieuwe wetten ingevoerd, privileges afgeschaft en een zware oorlogsschatting opgelegd. Uiteraard probeerde de bevolking dat alles zoveel mogelijk te boycotten en toen Karel de Stoute in 1477 in de slag bij Nancy sneuvelde, slaakte men hier een zucht van verlichting.

Tien jaar later stond de Bourgondische hertog Maximiliaan weer tegenover de Fransen. De jonge Karel van Gelre was aan zijn adelstand verplicht zijn

gastheer te helpen en steunde Maximiliaan. Toen de troepen van Maximiliaan door de Fransen werden verslagen, werd Karel gevankelijk meegevoerd naar Péronne. Onmiddellijk werden besprekingen gevoerd door de Gelderse steden en het ridderschap om hem vrij te kopen en na vijf jaar van onderhandelen lukte dat. Ondanks de weinig rooskleurige financiële situatie die hij aantrof, zat het hertog Karel niet allemaal tegen. Verscheidene Gelderse steden waren verenigd in de Hanze, waardoor hun handelspositie ten opzichte van Hollandse en Zeeuwse steden veel gunstiger was. Karel werd gehuldigd en beloofde de privileges en voorrechten te respecteren. De steden kregen steeds meer invloed op de centrale besluitvorming.

Al snel na zijn aantreden kreeg de hertog te maken met vijandelijkheden van de kant van Maximiliaan, die zijn rechten niet wilde opgeven. Voortdurend werden aanvallen ondernomen vanuit Holland en Brabant, samen met de hertog van Kleef en anderen. Met wisselend succes en soms met Franse steun wisten de Geldersen zich staande te houden. Ongeveer de helft van Karel's regeringsperiode is er van oorlogstoestand sprake geweest. Een drietal van die oorlogshandelingen worden hier uitgelicht.

De verovering van Nijkerk.

Maximiliaan en zijn medestanders deden voortdurend invallen, soms van drie kanten tegelijk. In 1495 werden Roermond, Tiel, Buren en Beesd aangevallen en werd Nijkerk bezet. Er was Karel van Gelre alles aan gelegen om Nijkerk te bevrijden, vanwege de strategische ligging van die stad. De vesting Nijkerk werd bezet gehouden door Albrecht van Saksen, hoofdmaarschalk van Maximiliaan met een huurleger, dat bekend stond als *de Grote Gaarde*. Dit leger bestond uit rondzwervende vluchtelingen, die zich aaneengesloten hadden en zich als leger verhuurden. Als ze niet meer nodig waren, trokken ze plunderend en brandschattend rond.

Op de koude, mistige ochtend van de derde maart marcheerde het leger van hertog Karel de Sint Janspoort van Arnhem uit. De bevolking haalde opgelucht adem. Een week lang had de stad voedsel en onderdak moeten bieden aan de samengestroomde ruiters en voetknechten en de stadsvendels van Zutphen, Nijmegen en Arnhem. Onder tromgeroffel en muziek van pijpen marcheerde de luidruchtige stoet in de richting van *De Aanstoot*, zoals het middeleeuwse Otterlo werd genoemd.

In het kielzog van de maarschalken en ritmeesters met hun manschappen trokken tweehonderd voetknechten het grote stadskanon van Arnhem, bijgenaamd *De Breekmuur* voort over de modderige hessenwegen. Er achter volgden veertig karren met proviand: brood, boter, haring, stokvis, kazen en tonnen bier, nauwlettend door de ritmeesters in de gaten gehouden. De drie stadsvendels sloten de rijen.

Hertog Karel van Gelre.

Van Otterlo ging het naar Barneveld, waar in het open veld de legertenten werden opgezet. In de nacht werden verspieters naar Nijkerk gestuurd. Proviand werd vanuit Zutphen en Arnhem aangevoerd. Als bijzonderheid voor die tijd had Karel chirurgijns en wondmeesters in dienst voor de verzorging van gewonden en hij had beloofd, dat hij eventuele gevangenen zou loskopen. Binnen drie weken was de stad, hoewel zwaar beschadigd, ontzet en onder permanente bewaking gesteld.

Goessen van Bommel, landrentmeester tegen wil en dank.

Hij woonde niet in Gelre's hoofdstad Arnhem, maar in het dorp Bommel, omdat hij het kasteel van Bommel als hertogelijk leen ontvangen had. Hij behoorde bij het ridderschap van Nijmegen.

Karle was de acht
 Hertoch vā Gelre / en Brāue
 phen / regierden .xlvij. iaer. Sijn huysvrouwe was Elizabeth / des
 dochter vā Brunswoick / ende Lünenborch / Mer hy en wan geent
 by Doe hertoch Carle vā Bourgonien / ende hertoch Johan vā
 ant vā Gelre / samen in gewonnen hadden. Mer dese Carle vā
 megen gheuengen / en veruert in Aithoys. Daer nā wert hy in ene
 angē vande frāsoyse / en getracht in Drāck / En wedom vā synē
 saren verlost met gedre / elde / en gebūlt int lant vā Gelre. Van dier
 dese hertoch Carle selden sonder crich en oorich tot sijnd doot toe /
 eest gecricht en georlocht tegen Keyser Maximiliaen / Philips cō
 vanten / Carle die vijfte Keyser / en Cōnck vā vele cōnicken / Joha

Het wapen van Karel van Gelre.

"Wy Kaerle van de gnaden Gaitz, hertoighe van Gelre ind van Gulick ind greven van Zutphen doin kondt ind bekenne mytz desen, dat wy omb trouwen ind geliven will, dat wy onss versien tot Goissen van Bemmelen selve by raide ind goetduncken onss selfss ind deils van onsen raede ind rekenmeysteren tot onsen overste rentmeister onss lantz van Gelre ind greefschap van Zutphen gesat, geordiniert ind gestelt hebben", aldus begint de aanstellingsbrief voor de landrentmeester van december 1493.

Hij was belast met het dagelijks reilen en zeilen van de hertogelijke hofhouding. Zijn grootste moeilijkheid was om regelmatig aan geld te komen. In 1499 schrijft hij aan de rekenkamer dat hij op Sint Thomasavond *"aan mynen genedigen heren, dat ick eghenen rait en wyst totter hondert gulden totter truwanten, dair syne gnaden to Bomell omb deden schryven"*.

Goessen van Bommel werd voortdurend onder druk gezet, net als zijn voorganger Schimmelpenninck om oude vorderingen op de hofhouding te betalen. Het heeft hem twee landgoederen gekost, waar de hertog niets tegenover stelde. Door de vele aanvallen van Maximiliaan moesten er verscheidene huurlingen in dienst genomen en gehouden worden. Om deze huursoldaten te betalen werd 'ruitergelt' geheven, wat door Goessen van Bommel geïnd diende te worden. Ook werd bieraccijns geheven op elk vat gebrouwen bier.

De verschillende oorlogsinspanningen hadden ook veel geld gekost en op de kwartier-vergaderingen was daar voortdurend kritiek op: de hertog was niet zuinig genoeg, zijn hofhouding kostte te veel en ondertussen eisten de Fransen een grote som geld voor de 'verzorging' van in gijzeling gehouden personen. Door nieuwe belastingen werden de burgers nog zwaarder belast. Nadat in 1494 Maximiliaan tot Rooms keizer verheven was, vond hij, dat de Gelderse kwestie nu zo spoedig mogelijk moest worden geregeld. Bevelschriften tot onderwerping werden aan de Gelderse steden verzonden, de handel op de Zuiderzee werd door Hollandse schepen geblokkeerd. Philips de Schone kreeg na een snelle veldtocht grote delen van Gelre in handen en in Tiel werd in 1505 een wapenstilstand gesloten. De onderwerping van Gelre was een feit.

Karel bleef zich echter verzetten en kreeg steun van de Franse koning Lodewijk XII. Hij veroverde Elburg en van daaruit werden schepen op de Zuiderzee aangehouden en beroofd. Nieuwe troepen werden gehuurd en overal werden invallen gedaan. Daarbij verplaatste de hertog zijn troepen zo snel, dat de vijand nauwelijks kans kreeg zich te verweren. Zelfs Hollandse steden werden bedreigd: Naarden en Amsterdam werden bestookt, Weesp en Asperen veroverd en met de verovering van Arnhem in 1514 kwam een einde aan de derde Bourgondische bezetting.

Utrecht en Den Haag.

In augustus 1527 werd op verzoek van opstandige burgers uit die stad een leger naar Utrecht gestuurd. Onmiddellijk werd de Bourgondische druk op Gelre opgevoerd. Hertog Karel versterkte steden en kastelen, verbood de uitvoer van krijgsbehoeften en levensmiddelen en confisqueerde de goederen van mensen, die Utrecht verlaten hadden. In Utrecht lag een leger onder leiding van Maarten van Rossem. Om aan geld voor zijn troepen te komen en te zorgen, dat zijn soldaten Utrecht niet zouden plunderen, besloot hij tot actie op vijandelijk gebied en koos daarvoor Den Haag uit. Die

stad lag *"als een open vlek door geen muren of torens beschermd. 's-Gravenhage, schoon toen nog nauwelijks twaalf honderd huizen tellende was de hartader van de Oostenrijkse (Bourgondische) heerschappij, daar zetelde het hof van Holland; daar, meer dan elders in deze streken, was de rijkdom opgestapeld en hebzucht te voldoen"*, schrijft Nijhof in zijn 'Geschiedenis van Gelderland'.

De groep van circa vijftienhonderd man viel van drie kanten het 'dorp' aan en de Hagenaars, die juist aan hun middagmaal zaten, vluchtten ijlings weg, de nog dampende schalen eten voor hun overvallers achterlatend. Alleen de meest kostbare zaken werden meegenomen. Verder kreeg het bestuur van Den Haag de keuze tussen een schatting van f 28.000,- of in brand worden gestoken. Men koos voor betaling. Een kerk en dertig huizen werden toch door brand verwoest. Waarschijnlijk is dat echter later gebeurd door blikseminslag.

Tenslotte waren het de kooplieden, die, als geldschietters en belastingbetalers, druk uitoefenden op beide partijen om vredesonderhandelingen te beginnen. Uiteindelijk werd op 3 oktober 1528 bij het verdrag van Gorcum Karel's officiële erkenning als hertog van Gelre een feit en kwam er een einde aan de jarenlange strijd.

Door de aanwezigen werden nog diverse vragen gesteld, die door mevrouw Groustra met veel enthousiasme werden beantwoord. Na afloop bedankte Gerard Sommers mevrouw Groustra voor haar interessante uiteenzetting en onderstreepte dit met een boekenbon.

Joop Verburg

Een korte terugblik

Zo richting het einde van dit eerste nummer van de jaargang 1999 van ons kringblad lijkt het gepast nog even terug te kijken op 1998. Veel van vaste onze activiteiten hebben ook in 1998 weer vorm gekregen. In het voorwoord noemde onze voorzitter al de excursies, de thema-avonden en het kringblad. Daarnaast deden we ons schoolproject 'Twee keer bevrijd' en natuurlijk 'Brieven aan de Toekomst'. Van onze kalender verkochten we er 760; er zijn er overigens nog enkele te koop. Daarnaast verkochten we nog diverse boeken. Het werk aan de lopende projecten ging door.

Dat we het niet slecht doen, menen we te mogen afleiden uit de toename van ons ledental. In 1998 steeg dat van 146 tot 176 ten tijde van het afronden van dit nummer. Wij hopen de hooggespannen verwachtingen ook in 1999 - waarin wij ons tweede lustrum viëren - waar te kunnen maken. Natuurlijk rekenen we daarbij ook op uw hulp.

Het bestuur

Dit kind .....

De kersttijd is al bijna tweeduizend jaar de periode waarin door de geboorte van het kind Jezus de komst van het nieuwe leven en de hoop wordt gesymboliseerd. Ieder van ons is als kleuter al vertrouwd gemaakt met de slechte omstandigheden waaronder het Kerstkind op de wereld kwam. In deze bijdrage, die is gebaseerd op stukken uit het archief van het Polderdistrict Over-Betuwe, komen we een kind tegen, dat bijna tweehonderd jaar geleden, ook in deze tijd van het jaar, in onze streek ter wereld kwam. De eerste dagen van dit kind, Johanna geheten, verliepen evenmin voorspoedig.

Op 16 december 1810 wordt in Bemmelen een kind te vondeling gelegd. Het kind wordt 's-ochtends vroeg aangetroffen *"voor het glas van het huis van Arie Eymers"*. De expliciete vermelding van het glas in de stukken, zou er op kunnen duiden dat dit huis was gekozen in verband met de mogelijke welstand van de bewoner. Het kind wordt in het bijzijn van getuigen naar binnen gebracht en de schout wordt gewaarschuwd. Deze besluit het kind voorlopig onder te brengen bij Jan van den Berg, wiens vrouw het kind borstvoeding geeft. Opvallend is dat aan de muts van het kind een papieren tje is gespeld waarop in grove letters is geschreven:

*Dit kind
gedopt in
de romsse
Kerk
Johana*

Het stukje papier is afgescheurd van een groter stuk vrij dik papier, dat zorgvuldig is gevouwen en waarin op regelmatige afstanden de gaatjes van de spelden nog te zien zijn. Dit briefje zal in de eerste weken na de vondst van het kind de aanleiding vormen tot bureaucratische toestanden rondom de kosten van de verzorging van het kind. Vanwege de vermelding dat het kind in de Roomse Kerk is gedoopt, wordt daarbij in eerste instantie naar de katholieke gemeenschap gekeken. Opmerkelijk is dat de doop kennelijk niet zo was geregistreerd, dat daarmee het anoniem te vondeling leggen onmogelijk werd gemaakt. Misschien hebben de wanhopige ouders of moeder het kind wel ook wel heel niet gedoopt, maar alleen geschreven dat dat was gebeurd, om daarmee de kans op een katholieke opvoeding te vergroten. De archiefstukken geven hierover geen uitsluitsel.

Onderstaand de tekst van de eerste brief over dit onderwerp. Hiermee rapporteert G.E. Rudolph, schout van Bemmelen, aan zijn meerdere, de

ambtman G. Graaf van Randwijk tevens rechter en dijkpresident van het Ambt Over-Betuwe, omtrent de vondst van het kind. Hij geeft aan welke voorlopige maatregelen hij genomen heeft. Tevens komt in de brief naar voren dat hij de buurmeester A. van Gendt op de hoogte heeft gebracht, maar dat deze niet bereid is stappen te ondernemen. De schout vraagt de ambtman hier iets aan te doen.

Hooggebooren Heer!

*Den ondergeteekende Scholtus des
Schoutampts Bemmels heeft de
Eer uw Hooggebooren te rapporteeren,
dat op den 16e II., s'morgens om half
vijf uren, voor het glas van het Huijs
van Arie Eymers te Bommel gevon-
den is Een Kind, hetwelk door Fred
Bouman onder getuigen binnen is
genoomen en aan mij kennis gegee-
ven, hebbende een aangespelt briefje aan
zijn mutsje van het hoofd, het welk
hierbij gaat, met Potlood geschreeven,
dit Kind is gedoopt in de roomse Kerk
Johanna, ik heb het Kind provisionl
bij Jan van den Berg gedaan, vermits
die vrou suigende was, om eenig voedsel
aan dat Kind te geeven, maar daar
moeten doeks etcet: zijn, en ik niet weet
wat verder daarmee te doen
ik heb daadlijk de Buurmeester
A. van Gendt, daarvan verwittigd, maar
die wil niets aan doen, zonder uit-
druklijke Order van Uw Hooggebooren,
weshalve dan ondergeteekende versoekt,
uw Hooggebooren Ordres, wat weiders
daarmee moet geschieden.*

*Bommel den 19t. van Wintermaand
1810*

*G.E. Rudolph
Schoutus*

De schout vergeet het bij het kind aangetroffen briefje in te sluiten bij zijn rapport. In verband met het kennelijk daaraan toegekende belang vraagt de ambtman er in zijn antwoord nadrukkelijk om.

genomen, en den my kennis gege-
 ven, hebbe de een aangespelt briefje van
 Lijp tuitje van het koor, het welk
 Lijp gaat, met Pollard geschreeven,
dat kind is gedoopt in de roomse kerk
Johanna, ik heb het kind provisioneel
 by Jan van den Berg gedaen, neemts
 die von. lijdende was, en. enig wetten

Uit de brief van de schout: onderstreept de tekst van het briefje dat op de muts zat.

Het antwoord van de ambtman aan de schout is gedateerd 22 december 1810. De brief begint met een korte samenvatting van het door de schout gerapporteerde. Behalve het verzoek om het papiertje bevat het schrijven de opdracht "voorts die goede en gewisse voorzieningen te doen en daar te stellen, dat hetzelfde kind provisioneel en tot nader dispositie ten koste van het Armefonds der R.C. Gemeente en bij insuffisance van dat fonds ten koste van het kerspel Bommel, binnen welk hetzelfde is gevonden en opgenomen is, met alle zorg naar behoren onder de naam van Johanna worde opgevoed en verpleegt". Van Randwijk draagt de schout verder op alle mogelijke naspeuringen te doen naar de ouders en naar de kerk waar het kind gedoopt is en de personen door wie het ten doop is gehouden. Hij wil over de bevindingen met spoed schriftelijk gerapporteerd worden.

Op de 24^e december daaropvolgend stuurt Rudolph met een kort vergezellend briefje, dat tegelijkertijd als enveloppe is gevouwen, het gevraagde papiertje op naar Van Randwijk. Dit stuk, inclusief het als bewijsstuk dienende papiertje, is vervolgens zorgvuldig gearchiveerd.

De opdracht om de financiële kant van deze zaak aan te kaarten bij het armenfonds van de katholieke kerk heeft de schout ook uitgevoerd. Dit levert echter niet het gewenste resultaat op getuige het schrijven van de 'Armbesorgers':

*Wij ondergetekende Armbesorgers
van de Rooms Catolijke gemeente
te Bemmél verklaaren ten enemale
insufficient te zijn om het gevonden
Kiend te kunnen onderhouden
of doen verpleegen.*

Bemmél, Den 3 Janu: 1811

H van Krugten

K van (onleesbaar), armbesorgers

Op 8 januari 1811 bericht Van Randwijk aan Rudolph dat hij de verklaring van het armenbestuur van de katholieke kerk heeft ontvangen en dat hij heeft besloten dat het kind daarom voorlopig ten laste moet komen van het kerspel Bemmél. Kerspels waren in 1811 in feite het laagste gezagsorgaan. Ze omvatten aanvankelijk buurtschappen of dorpen en werden geleid door de buurmeester. Vanaf de Franse bezetting in 1795 werd de rol van deze kerspels geleidelijk uitgebouwd in de richting van de huidige gemeenten. Dit veranderingsproces, dat ook in 1811 nog liep, ging uiteraard met spanningen gepaard. Zo ook wellicht in Bemmél, waar de schout er kennelijk niet in slaagde de buurmeester orders te geven. In de volgende brief van de schout aan de ambtman komt dat opnieuw naar voren.

*Den ondergeteekende Schoutus, heeft de
Eer aan Uw Hooggeboren te rapporteeren,
volgens Aanschrijving van de 8t. van Louwmaand
II. wegens het gevonden Kind en volgens
den inhoud bij verklaring der Armbesorgers
der R.C. gemeente te Bemmél bij insufficiance
de Verpleeging daarvan niet kunnen op Zig
neemen, de Verpleeging daarvan toe gewezen
aan het Kerspel van Bemmél provisionel,
waarvan daadlijk aan de Buurmeester
A. van Gendt kennis gegeven, dog die mij
toevoegde, dat die brief aan mij was, en
daaraan niets wilde doen; of hij moeste
zelfs een Aanschrijving van Uwe Hooggebooren
hebben, waarop ik hem den Brief zelfs
overgaav, dog mij deselve weerom gezonden
heeft en aan mij nogmaals gezegt, niet
te willen doen, en daar dat Kind van
alles benodigt is, en J. van den Berg
het Kind niet langer kan hebben zonder
noodige Zaaken daartoe te hebben ja
zelfs het Kind naar mij toe zal brengen,
Ik verzoeke dat de Buurmeester tot*

Aanneeming van Uw Ordres geconstitueert worde.

Bemmel de 14t. Louwmaand 1811

*G.E. Rudolph
Schoutus*

Rudolph geeft duidelijk aan dat het geduld van de familie Van den Berg begint op te raken. De boodschap komt over bij Van Randwijk, getuige zijn antwoord, dat op dezelfde 14^e januari 1811 is gedateerd.

*Lendt d. 14 v. Louwmaand 1811
G.v.R.A.R. en D.d.A.O. *)
aan
den Scholtus des Schoutambts
amtsghaders Buurmeester des kerspels
Bemmel*

*Volgens een aan mij geexhibeerde
verklaring van Armenverzorgers der
R.C. Gemeente te Bemmel het
fonds der Gemeente zullende zijn ten eenenmaal
insufficient tot het dragen der kosten van verpleging van het
aldaar op den 16 van wintermaand II. ten
huize van Arie Eymers te vondeling ge-
legde kind, en hetzelfde kind dienvolgens
alsnu zullende behoren te worden onderhouden en op-
gevoed ten laste van het Kerspel, Zoo schrijve ik U Lieden bij deze
aan om die ordre te stellen en voorzieningen te doen,
ten einde voor de verpleging van
het meergenoemde kind provisioneel en tot
nadere dispositie op hoorlijke Zorgen
gedragen worde*

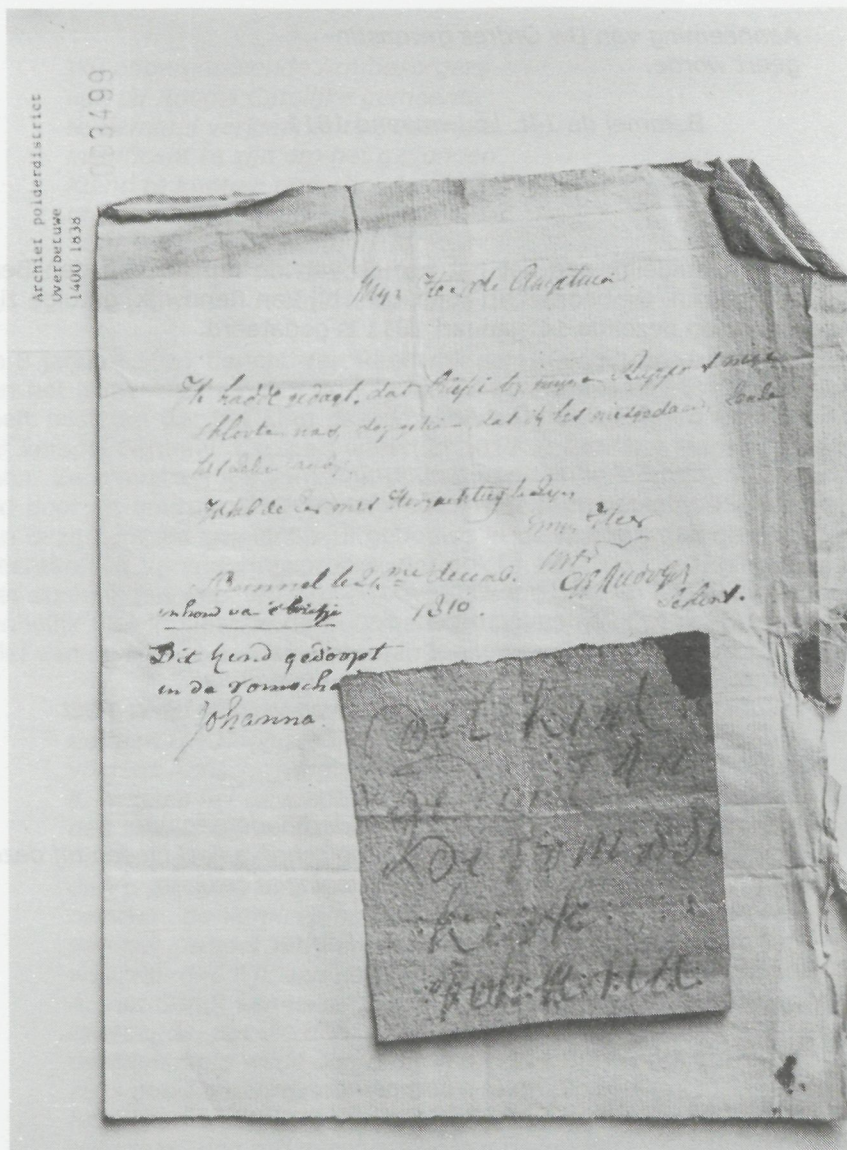
*waar toe mij verlatende
A. R. en D. voornoemd*

*)

Dit bijzondere 'briefhoofd' is de afkorting van de beginletters van de naam en functies: G. van Randwijk, Ambtman, Rigter en Dijkpresident des Ambts Overbetuwe.

Met dit laatste stuk eindigt het dossier. Dat er niet meer stukken zijn, doet vermoeden dat daarmee de schriftelijk gevoerde strijd over het dragen van de kosten definitief is beslecht. Het kerspel, in dit geval de burgergemeente Bemmel, zal de kosten van de vondeling dragen.

Het archiefstuk waaraan het papiertje is gelijkend, dat op de muts van Johanna zat.

Hoe het verder is gegaan met Johanna weten we niet.

Maria Janssen en Gerard Sommers

Bronnen:

Archief Polderdistrict Over Betuwe 1400 - 1981, inv.-nrs. 1023 en 3499.

BEMMEL

„BETUW'S WARENHUIS

Fa. TH. BONGERS & Zn., Bemmél

wenst allen een Voorspoedig 1952

Aan alle Clientèle, Vrienden en
Bekenden een welgemeend Zalig
en Voorspoedig NIEUWJAAR

Fa. F. J. MEURS & Zn.

GRAAN- EN KUNSTMEST

TELEF. 327
BEMMEL

VAN MEEGEN'S

BLOEMENHANDEL
LAAN v. KINKELBURG 165
B E M M E L

wenst Clientèle een
Zalig en Voorspoedig
Nieuwjaar.

Wij wensen dat 1952 onze
Clientèle, Vrienden en
Bekenden veel voorspoed
moge geven.

DAMES- EN HEREN-
KLEERMAKERIJ

BRUINS - Bemmél

E. TH. GEURTS

Electr. Brood- en Banket-
bakkerij, Koloniale Waren
Plak 330, Bemmél,

wenst al zijn Clientèle en
Bekenden Zalig Nieuwjaar

E. v. 't Hullenaar

Manufacturenhandel
Bemmél. Z. N.

v. ENGEN

KLEERMAKERIJ

Telefoon 268 - Bemmél
Z. N.

EBBERS

KAPSALON

wenst onze Clientèle een
ZALIG NIEUWJAAR

TH. A. GRAVEN

Sigarenwinkeller en Kap-
persbedrijf, Telefoon 205
Bemmél. Z. N.

C. KLEP

Dames- en Herenkapper
annex Sigarenmagazijn
Bemmél. Z. N.

A. H. v. Appeldoorn & Zn.
Bemmél

Kruidenier en Drogisterij
wenst Clientèle en
Familie Zalig Nieuwjaar

Café „'t Centrum”
BEMMEL

F. F. DERKSEN

wenst Clientèle, Vrienden
en Bekenden een Zalig en
Voorspoedig Nieuwjaar.

Zalig Nieuwjaar toege-
wenst aan Vrienden,
Clientèle en Bekenden

P. B. PEREN

Schilders- en Behangers-
bedrijf, Loostraat No. 283,
Bemmél, Telefoon 297

Th. J. Bouwman
BOSWEI 8 — BEMMEL

wenst allen een
Zalig en Voorspoedig 1952
Alle verzekeringen

BEMMEL

Aan Clientèle, Vrienden
en Kennissen een
ZALIG NIEUWJAAR

B. EBBERS

„DE SPAR” — Bemmél

Aannemersbedrijf

D. H. PETERS

Plak 364b — Bemmél

Telefoon 241

ZALIG NIEUWJAAR

Aan alle Clientèle een
ZALIG NIEUWJAAR

P. P. v. BEEK

Kantoorboekhandel

Loostr. 206 — Bemmél

Familie Wilting

Café „HALFWEG”

BEMMEL

wenst Begunstigers,
Familie en Vrienden een
Gelukkig Nieuwjaar

De „Betuwsdienst”

wensen Fam., Vrienden
en Begunstigers een
ZALIG NIEUWJAAR

★

v. Appeldoorn en Reijnen
Telefoon 238 — Bemmél

Met een blijde groot,
en een gulle lach,
wens ik allen op deze
dag een

Gelukkig Nieuwjaar

G. PETERS

Rijksgedipl. schoenmaker
BEMMEL

Schildersbedrijf

v. EGGERSCHOT

Telefoon 244 — Bemmél

wenst allen een Z. N.

GEBR. GAERTNER

Melkhandel — Bemmél

wensen Clientèle en
Vrienden een Z. N.

B. FRANCISSEN Bemmél

Smederij, IJzerwaren

Huish. Artikelen

wenst allen een Z. N.

E. E. LAMERS

TRANSPORTBEDRIJF

Loostraat — Bemmél

wensen Familie,
Vrienden en Begunstigers
ZALIG NIEUWJAAR

BEMMEL

TH. A. KNIPPING
Bakkerij, Plak, Bommel
wenst Clientèle Familie
en Kennissen Zalig en
Voorspoedig Nieuwjaar.

D. HENDRIKS
Loodgietersbedrijf
BEMMEL
wenst Clientèle, Begun-
stigers en Familie een
Voorspoedig Nieuwjaar.

H. HAVEKES
Bakker - Bommel
wenst Familie en Begun-
stigers Zalig Nieuwjaar.

J. HULSMAN
Bommel
wenst Familie en Clie-
tèle Zalig Nieuwjaar.

Aannemersbedrijf
Gebr. v. 't HULLENAAR
Bommel. Z. N.

Schilders-, Smit- en
Behangersbedrijf
J. H. KNIPSCHEER
Bommel, wenst Familie
Clientèle en Kennissen
een Zalig Nieuwjaar.

Aan alle Clientèle, Fam-
ilie en Bekenden een Zalig
Nieuwjaar.

J. W. ROELOFS
Handel in Melk, Karne-
melk, Pap, Boter. - Ook
verkrijgbaar alle soorten
Nutricia Kindervoeding
Telef. 335 - Karstraat 429
Bommel.

K. VAN SETTEN
„Centra”, Kruidenier en
Manufacturen - Bommel
wenst Clientèle een G. N.

TH. v. MERWIJK
Bommel, wenst zijn Clie-
tèle, Vrienden en Beken-
den een G. en V. N.

Aan Vrienden en Clie-
tèle een Zalig Nieuwjaar.
**Rund-, Varkens-, Kalfs-
slagerij R. J. HEIJMEN**
Dipl. W. S. V. S.
Telefoon 218 - Bommel
Fijne vleeswaren alles
eigen fabrikaat.

HAALDEREN

J. W. WEIJERS
DORPSSTRAAT 88b - HAALDEREN
Vee-transport - Goederenvervoer en Strohandel
wenst Familie, Vrienden en Begunstigers
ZALIG NIEUWJAAR

B. G. HOLLAND Sigarenmagazijn JORAL
Haalderen
Café - Kruidenier
Haalderen
wenst familie, vrienden
en clientèle een Z. N.

A. J. WANNET
HAALDEREN
Schilders- en Beh.bedrijf
wenst familie, vrienden,
bekenden en clientèle een
Gelukkig en Voorspoedig
Nieuwjaar.

W. J. PEPERKAMP
Bakkerij en Kruidenier
Haalderen

wenst allen, familie, vrien-
den en clientèle een
Voorspoedig 1952

BEMMEL

Levensmiddelenbedrijf
NOL v. 't HULLENAAR
Bommel, wenst Clientèle,
Familie en Vrienden een
Zalig Nieuwjaar.

Wij wensen al onze Clie-
tèle een Zalig Nieuwjaar
F. W. JANSSEN, slagerij
„De Assenburg”, Bommel

A. J. GRAVEN
Agent v. d. Gelderlander
(Gewestelijk Dagblad)
Bommel

wenst Vrienden en Be-
kenden Zalig Nieuwjaar.

W. P. WIELAND
Bommel, Electro-Techn.-
Bureau „DE BETUWE”,
wenst Familie, Vrienden
en Clientèle een
ZALIG NIEUWJAAR

G. W. GRAVEN
Rokerij, Plak, Bommel.
wenst Familie en Begun-
stigers Zalig Nieuwjaar.

GEBR. MOM
Timmer- en Aannemers-
bedrijf
Dorpsstr. 80c - Haalderen
wenst Clientèle, Vrienden
en Kennissen een Voor-
spoedig Nieuwjaar.

GEBR. BERNIS
Transport- en Taxibedrijf
Tel. 223 - Haalderen
wenst allen een
Voorspoedig 1952

TH. SPANBROEK
Schoenwinkel en
Reparatie - Haalderen
wenst familie, vrienden
en clientèle een
VOORSPOEDIG 1952

Aan alle mensen de beste
wensen.

TH. HUISMAN
Dames- en Herenkapper
HAALDEREN

Fam. VAN MERWIJK
Petroleum- en Klompen-
handel - Haalderen
wenst Familie, Vrienden
en Begunstigers veel Heil
en Zegen in 1952.

G. WIJNSCHENK
Melkhandel,
Nutricia-Artikelen,
wenst Familie, Vrienden
en Begunstigers
EEN ZALIG NIEUWJAAR

Veel Heil en Zegen aan
clientèle, familie en be-
kenden in 1952.

H. REIJMERS - Haalderen
HET ADRES voor Radio's
Rijwielen en Wasmachines.
Gemakkelijke betalings-
voorwaarden.

Agenda

Uit het aanbod maakten wij voor u de volgende selectie:

Thema-avond Historische Kring Bemmeler

Op woensdag 24 februari 1999, om 20.00 uur in de Kinkel, zullen Ferdinand van Hemmen en Har Kuijpers bij onze kring een thema-avond verzorgen, met als onderwerp 'Dijkdoorbraakkolken in de Betuwe'. Daarin zullen zowel de waterstaatkundige en historische aspecten aan de orde komen, alsook het esthetisch beheer. Het onderwerp stond eerder op de agenda van de kringen uit Gendt en Huissen. De avond in Gendt woonden we bij. Vanuit die ervaring kunnen we deze avond van harte aanbevelen. Onze leden krijgen nog bijtijds een nadere uitnodiging.

Lezing Historische Kring Gente

Drs. Paul Brusse zal op woensdag 27 januari 1999 om 20.00 uur in het gebouw van de kring aan de Markt 20 te Gendt een lezing houden met als titel 'Agrarische geschiedenis van de Over-Betuwe van 1650 tot 1850'. Bij de lezing zal onder meer gebruik worden gemaakt van oude verpondingskaarten, die vroeger als basis dienden voor de heffing van belasting over de grond bij eigenaren en pachters.

Boeken

De pijn van de Betuwelijn, Gevolgen van de Betuweroute voor mensen en land in Gelderland, door Rien van den Heuvel. ISBN 90-74725-09-0, Uitgave van DWZ en MAW, Panovenweg 31, Zevenaar. Prijs f 30,-. Verkrijgbaar bij onder meer Van Appeldoorn.

Een vlot geschreven boek van ruim 140 pagina's, met mooie zwart-wit foto's van Huib den Uyl. Langs het hele traject van de Betuwespoorlijn, van Babberich tot Beesd, zijn de ingrijpende gevolgen van dit project in beeld gebracht in de verhalen van de direct getroffen. In Bemmeler is het verhaal van de familie Lensen van 'De Houtakker' vastgelegd. Tijdens het lezen wisselen gevoelens van somberheid en verontwaardiging elkaar af.

ANWB Archeologieboek+gids Nederland. Monumenten van het verleden

Door Evert van Ginkel & Koos Steehouwer, ANWB Media Den Haag, 160 pagina's, in kleur (ISBN 90-18-00854-0). Alleen voor ANWB-leden verkrijgbaar, prijs f 24,95.

In Nederland valt er veel te beleven op het gebied van eeuwenoude monumenten. De meeste gaan schuil in het landschap. Sommige liggen verborgen in bossen en heidevelden, andere bevinden zich langs de randen van akkers of in weilanden. In woord en beeld geeft het ANWB Archeologieboek Nederland een overzicht van de hunebedden, grafheuvels, Ro-

meinse villa's, middeleeuwse versterkingen en vele andere sporen van het verleden waar nog van alles aan te ontdekken valt. In het grote boek leest u alles over zo'n 85 oudheidkundige monumenten. De bijbehorende gids wijst u vervolgens de weg naar 30 bekende en minder bekende archeologische plaatsen.

Doornenburg 150 jaar kerkgeschiedenis 1848-1998, 286 pagina's, met 175 foto's.

Een mooi uitgevoerd boek, waarin de geschiedenis van de Martinusparochie wordt beschreven: hoe gingen de inwoners van Doornenburg om met hun geloof en hoe gaven zij er vorm aan.

Vrijwel direct na het begin van de verkoop was dit boek al uitverkocht. Zodra een eventuele herdruk beschikbaar komt, zullen wij u hierover nader informeren.

De gemeente Bemmelen in het land van Overbetuwe, door Dr. J. Wolters.

Het aanbieden van dit boek aan onze lezers heeft geleid tot veel reacties. Om iedereen tevreden te kunnen stellen hebben we nog exemplaren moeten bijkopen. Er zijn er nog enkele beschikbaar voor de prijs van f 10,-, te bevragen bij Gerard Sommers.

Historische schetsen van eenige Dorpen en Kasteelen in de Over-Betuwe, door P.A.M. Kehl.

In het verlengde van de hierboven gedane aanbieding werd ook navraag gedaan naar dit boekje van Kehl. Ook hier zijn wij voor u achteraan gegaan. Van deze uitgave hebben wij exemplaren van de herdruk uit 1975 beschikbaar, die wij kunnen aanbieden voor de prijs van f 5,-, uiteraard zolang de voorraad strekt. Eveneens bij Gerard Sommers te bevragen.

Uit de school geklapt, Huissense klasfoto's 1890 - 1960, door A.J. Neijenhuis en drs. R.J.H. Melchers, Huissen 1998.

In ons vorige kringblad plaatsten wij op de middenpagina een schoolfoto uit 1935, met daarbij aangegeven de namen van de afgebeelde personen. Wij hebben daar veel positieve reacties op gehad. Als de gehanteerde formule u aansprak en u heeft iets met Huissen, dan kunnen wij u de zojuist verschenen traditionele jaarlijkse publicatie in boekvorm van de Historische Kring Huissen van harte aanbevelen. Ruim dertig, veelal perfecte (zwart-wit) schoolfoto's met alle namen van leerkrachten en leerlingen, van diverse scholen uit Stad en Zand in de genoemde periode. De verdere toelichting is zeer beperkt gehouden.

Deze elfde uitgave in de reeks Bijdragen tot de Geschiedenis van Huissen is te koop bij Bruna in Huissen. De prijs bedraagt f 15,-.

We zijn net zo thuis in de buurt als u

De Rabobank is een bank met een idee. Het idee dat je samen sterk bent. De Rabobank heeft als geen ander een traditie van samenwerken en bouwen aan relaties. Het is een bank van mensen vóór mensen. Dat merkt u al snel in het persoonlijke contact. Elke Rabobank staat midden in de samenleving. Daarom zijn we vaak betrokken bij activiteiten in het bedrijfsleven, verenigingen en scholen. We weten wat er leeft, ook als het niet om bankzaken gaat. Kortom, we zijn een bank die net zo thuis is in de buurt als u.

Rabobank

Coöperatieve Rabobank "Over-Betuwe" B.A. kantoren te Angeren, Bemmelen, Elst, Haalderen en Valburg

Historische Kring Bemmelen

Secretariaat: J. Verburg,
Teselaar 61,
6681 BE Bemmelen.

Bankrekening: Rabobank Bemmelen 10.57.26.443

<u>Samenstelling bestuur:</u>	<u>Tel: (0481-)</u>
Drs. M.H.J.M. Kocken (voorzitter/archeologie)	Franciscusstraat 14, 6681 VT Bemmelen. 465522
J. Verburg (secretaris)	Teselaar 61, 6681 BE Bemmelen. 461603
G.J. Sommers (penningmeester)	De Houtakker 1, 6681 CW Bemmelen. 464933
M.J.P. Janssen-v.Gelder (documentatie)	Dorpsstraat 8, 6681 BN Bemmelen. 464349

Redactie:

De redactie voor deze uitgave werd gevormd door Maria Janssen, Marc Kocken, Gerard Sommers en Joop Verburg. Kopij en andere berichten voor de redactie kunnen worden ingeleverd bij de redactieleden.

Lidmaatschap Historische Kring Bemmelen:

Deze uitgave wordt gratis verspreid onder de leden van de kring. Wilt u ook lid worden, of anderen lid maken: aanmelding kan plaatsvinden bij het secretariaat. De contributie bedraagt f 20,- per jaar; tweede en volgende gezinsleden betalen f 10,-.